

KENTELIOU

WAR AL

LABOUR-DOUAR

Prezegennou graet
e Sindikajou Goueled-Leon
gant

Y. LEVOT-BECOT

I. N. A.

dindan renadur an
« Office Central »
Landerne
1932

KENTELIOU

WAR AL

LABOUR-DOUAR

Prezegennou graet
e Sindikajou Goueled-Leon
gant

Y. LEVOT-BECOT

I. N. A,

dindan renadur an
« Office Central »
Landerne
1932

RAKLAVAR

Va mignoned ker,

Pedet oun bet da zont en ho touez evit komz eun tammig ganeoc'h diwar-benn al labour-douar, diwar-benn traou al labour-douar, a zo mat da anaout evit an dud diwar ar maez.

Lavarout a reot marteze o welout ac'hanoun : piou eo hennez, perak emañ deut betek ennomp, petra en deus da lavarout d'eomp ? Hor micher a ouzomp gwelloc'h egetañ. En eun tu, gwir eo. Meur a vloavez ez oun chomet e kêr, pell diouz al labour-douar. pell diouz an dud a vev gantañ. Hizio c'hoaz, pa 'm eus ezomm gwerza pe brena eur penn-chatal, eul loen, eur vuoc'h, me a zo kontant da gaout kuzul digant eun amezeg ; evit al labour a bemdez, me a zo kontant ivez da gaout skoazell eun all.

Hogen, n'eo ket tout an dra-se e labour an douar : ret eo gouzout ober ; ret eo c'hoaz gouzout petra ober. Hag evidoun-me, kalz traou am eus desket el levriou, kalz traou am eus klevet digant ar re all, digant an unvaniezou a bep seurt graet evit al labourerien douar, evel an *Office Central*, hag a zo mat da anaout da bep hini.

Bez' ez eus ar *Pratique* ha bez' ez eus ivez an *Théoric*. Ret eo en em harpa an eñl egile ; hag evit d'oc'h-c'houi, kouerieded kaonek hag aketus d'al labour, mat eo eur wech an amzer mont eun tammig d'ar skol, evel gwechall ; p'ho pezo klevet ac'hanoun, e reot ho mad o tibab ar gwella ma c'hellot e-touez an traou ho pezo klevet diganin-me, hervez ho skiant hag hervez hoc'h eksperiañs.

Bez' ez eus meur a dra da anaout el labour-douar : an doare da drempa mat an douar, da implij al ludu-c'hoalen ; anaout ar seurtou ed ar gwella da hada ; gouzout o-er gant ar chatal evit tenna ar brasa gounid dioutañ, kaout eun amann fresk ha kempennet mat. Hag erfin, dreist-holl marteze, gouzout mat petra a roio ar muia, sevel arc'hant ha diwall ar pezh ho pezo gounezet.

Ne doun ket eur marc'hadour deut da guzulia d'oc'h eul ludu, eur seurt gwiniz, eur benveg bennak pe eun all : nann, n'em eus c'hoant ebet nemet ober d'oc'h eun tammig kelennadurez.

KENTEL 1

Al ludu-c'hoalen

Evit hizio e komzin ganeoc'h diwar-benn implij al ludu-c'hoalen.

Setu amañ petra am eus lennet n'eus ket pell war eur studiadenn graet gant an Aotrou Perrault, *Directeur des Services Agricoles du Finistère* :

Abaoe tri bloaz e vez implijet er Finister teir gwech muioc'h a ludu *azote* ha *potasse* ; al ludu *phosphate*, a oa anavezet pell 'zo, n'eo ket kresket kement e implij ; eun tammig muioc'h koulskoude e vez implijet bep bloaz al ludu-se. Daoust da se, evit ober mat, e rankfed lakaat war bep hektar gounezet (daou zevet arat) :

Pevar sac'had ludu *phosphate*.

Eur sac'had ludu *azote*.

Hag eur sac'had ludu *potasse*.

Da lavarout eo, teir gwech c'hoaz muioc'h eget hizio.

Hogen n'eo ket a-walc'h lakaat kalz a ludu ; ret eo implij mat al ludu, hag evit se hen anavezout mat. Setu petra hon eus da welout bremaik.

Penaos e vez trempet an douar

An tremp a ranker atao rei d'an douar, an teil an hini eo, pe eun danvez heñvel ouz an teil, ar bezin, da skouer. Digas a ra d'ar blantenn an elfennou, pe an danvez he deus ezomm, hag ouspenn se e laka an douar er stad ma 'z eo dleet : skañvoc'h e teu an douar pounner, ha pouez a ro d'an douar a zo re skañv.

Al ludu-c'hoalen a bep seurt a gavit e ti ar varc'hadourien n'eus talvoudegez ebet ennañ nemet ouspenn an teil, ha n'eo ket e-lec'h an teil. Soñjit en eur bugel a zo bet klañv. Dre ali ar medisin e vo roet d'ezañ « kacheou » pe *fortifiants* evit rei nerz d'ezañ ; hogen arabat eo, er memes amzer, difenn pep magadurez d'ar bugel.

Petra 'z eus e-barz al luducier anvet *engrais chimiques* ? Bez' e kaver enno, pe *azote* — *phosphore* — *potasse* — pe raz.

Soñjit en dra-mañ : debri a rank an douar ; evit dougen frouez e rank beza maget, ha maget gent ar pezh a zo ret d'ar frouez-se :

An *azote*

Ar *phosphore*

Ar *potasse*

Hag ar raz

Ar seurtou danvez-mañ a zo an elfennou a zo ret d'ar blantenn. Bez' ez eus eun tammig anezo e-barz an douar mat, e-barz an teil ivez. Evit beva e rank ar blantenn kaout eun tammig eus a

bep hini. Mar deus defod eus unan anezo hepken, n'eo ket ar boan lakaat muioc'h eus ar re all ; ne rafent netra. Setu perak ez eo talvoudus al ludu-c'hoalen dreist-holl war eun douar trempet mat. Neuze e roio eun cost founnusoc'h a baeo priz al ludu.

Pep ludu a zigas d'an douar unan eus an danveziou-se :

Digaset eo an *azote* gant an *engrais azotés*.
ar *phosphore* ... *engrais phosphatés*.
ar *potasse* *engrais potassiques*.

Digaset eo ar raz gant ar raz e-unan, pe gant ar *scories*, ez eus an hanter a raz enno.

Ludu « azote » (Engrais azotés)

Da lavarout eo, dreist-holl, ar *sulfate d'ammoniaque* hag an *nitrate*.

Sulfate d'ammoniaque. — Pa vez mat ez eo e nerz 20 — 21 % a *azote*, da lavarout eo, e-barz eur sac'had 100 kilo *sulfate* ez eus 20 pe 21 kilo *azote*. Lakaet e vez al ludu-se evit rei e nerz dioustu. Ma chomfe re da c'hortoz en douar, e teufe d'en em zizoher, da goll e nerz, da goll e *azote*. Abalamour da se e vez lakaet d'an traou a zo gounezet evit ar bloaz, dreist-holl d'ar gwiniz. Ret eo e lakaat war ar park a-raok trei an douar, pe c'hoaz e vez lakaet a-wechou war ar gwiniz eur wech diwanet, a-raok ar freuziou.

Arabat prena ar *sulfate d'ammoniaque* re abred. Buan e teu gleb.

Pegement anezañ a zo mat da lakaat ? Etre unan ha daou sac'had 100 kilo evit eun hektar (daou zevez arat).

Ar priz a zo war-dro kant lur ar sac'had 100 kilo. Gwelet hon eus ez eus evit 100 kilo war-dro 20 kilo *azote*. ar pezh a ra evit ar c'hilo *azote* :

100 = 5 pe ugent real.

—
20

Likit evez ouz an doare-se da gonta: evel-se e ranker atao ober ar gont evit priz pep ludu e-keñver ar re all.

Nitrate de Soude. — Bez' ez eun ennañ war-dro 15 % a *azote*. Teuzi a ra gant an dour. Dre se e c'hell mont da goll pa vez glao. Al ludu-se a zo eul ludu evit ar bloaz, da rei e nerz dioustu, hag evit ar gwella, e-pad an amzer nevez. A-hend-all n'eo ket mat e-barz eun douar re sec'h. Neuze ez eo kreñv a re, hag e c'hell devi an traou.

Ludu « phosphate » (Engrais phosphatés)

Ar re-mañ a zo:

Ar super.

Ar *scories*.

Ar *phosphate naturel*.

Ar super a zo graet o lakaat ar *phosphate na-*

tural gant *acide sulfurique*, ar pezh a ra eur *phosphate* trenk. Lod anezañ a deuz en dour, Mes goude eur pennadig ne c'hell ket teuzi adarre. Ret eo eta e implij hep gortoz re.

Ar super en deus etre 12 ha 18 dre gant a *acide phosphorique* mat da deuzi en dour hag er *citrate d'ammoniaque* (evel-se e vez kontet an *acide phosphorique* mat da veza lonket gant ar plantennou). Eur wech lakaet en douar, ne da ket da goll. Abred e c'heller hel lakaat, a-raok trei an douar, evit ar gwiniz pe evit ar boued chañtal, rabez hag all.

Lakaat tri sac'had evit eun hektar, pe c'hoaz muioc'h en eun taol evit ar bloaveziou da zont.

Gwelit priz ar super (da 14 0/0 — 16 0/0 18 0/0 a *acide phosphorique*), kontit priz ar c'hilo *acide phosphorique*, e-keñver ar *scories* hag ar *phosphate naturel*, a zo tost d'al ludu-se.

Scories de déphosphoration (scories Thomas). — Ar *scories* a zo eur poultr du, moan, ennañ 14-18 % a *acide phosphorique*, o teuzi evit ar muia. Hag ousspenn se ez eus ennañ 45-50 % a raz.

Ober a reont evel ar super, hogen pelloc'h e pad o nerz. Mat int evit an douar fall, nebeut a raz ennañ, ha kalz a zouar du. Lakaet e vezint neuze d'an diskar-amzer ha douaret gant an alar. Mat-kenañ ivez war ar fenneier.

Lakaat war-dro 5 sac'had 100 kilo evit eun hektar, pe lakaat muioc'h en eun taol, evit ar bloaveziou da zont.

Gwelit priz ar *scories*, ha kontit pegement a ra evit ar c'hilo *acide phosphorique*.

Phosphates naturels. — *Phosphate* eskern, ludu du ; n'eus ket kalz anezo hizio.

Phosphate minéraux eus Frañs pe Aljeri ; bez' ez eus enno etre 12 ha 24 % *acide phosphorique*, muioc'h a-wechou. Mes ne deuz ket holl. Arabat *neñveria* an *acide phosphorique*-se gant hini ar super.

Ar *phosphatou-se* a zo mat evit an douar du, an douar gwaremm, trenk muioc'h pe nebeutoc'h. Kalz gwelloc'h ez int pa vezont malet munut. Mat int da lakaat da rei o nerz nebeut-ha-nebeut, evit pell amzer.

Lakaat meur a sac'had 100 kilo evit eun hektar. N'eo ket fall lakaat en eun taol kalz anezañ evit meur a vloavez : dek pe bemzek sac'had 100 kilo evit eun hektar. Kement-se a ra 2 — 500 kilo *acide phosphorique*.

Poudre d'os déglatinés (*poultr eskern*) mat-kenañ e-lec'h ar *scories*, dreist-holl e-lec'h ar *scories* kreñv.

Ar poultr eskern-se a zo ennañ 28 % *acide phosphorique*. hag ouspenn se, war-dro 0,75 % a *azote organique*.

Engrais potassiques

Dont a reont eus an Alzas evit ar muia. Setu-int amañ :

Ar *sylvinite* (*chlorure de potassium*, mesket gant c'hoalen ha traou all). Bez' ez eus 14-16 % *potasse*, pe 20-22 % e-barz ar *sylvinite riche*.

Ar *c'chlorure de potassium*, ennañ 50-60 % *potasse*.

Ar *sulfate de potasse*, o tont, lod anezañ, eus an Alamagn.

Al ludueier *potasse* a zo mat. Hogen eur gwall a zo d'ezo. Evel meur a ludu c'hoalen e gwirionez, mes muioc'h egeto : debri a reont ar raz a zo en douar. Ar *c'chlorure de potassium*, hag a ro *chlorure de chaux*, a zo an dañjerusa evit kement-se. Devi a c'hellfe traou an douar. Abalemour da se ez eo ret lakaat al ludu *potasse* abred, ma c'hello diskenn mat en douar hag en em gemmeska gantañ, a-raok ma kresko an traou.

Lakaat :

Chlroure de potassium : eur sac'had pe eur sac'had hanter diouz an hektar evit an ed ; tri evit ar boued chatal, rabez, panez, hag all.

Sylvinite : lakaat kement a *botasse*, o konta pep gwech nerz al ludu (etre 3 ha 6 sac'had).

Engrais complets

Kavout a reot da brenañ ludu mesket ha kempennet gant ar vare'hadourien, enno *azote*, *acide phosphorique* ha *potasse*, er memes ludu.

Keroc'h int eget pep ludu en e du. Koulskoude ez eus interest a-wechou o lakaat ar re-se, pa ve-

zont aozet mat, ha ma n'hoc'h eus ket kalz da lakaat, da skouer evit gounit traou abred. Evel-se lakaat eun tammig eus al ludu-se e-barz ar roudeonou o planta patatez prim.

Pet sac'had lakaat war eun hektar ? Ret eo rei ar memes nerz evel gant ar *sulfate d'ammoniaque*, an *nitrate* hag ar *sylvinite*. Konta mat atao an nerz merket d'al ludu : 6, 8, 4, da lavarout eo 6 % *azote*, 8 % *acide phosphorique*, 4 % *potasse*, pe 6, 10, 3, hag all.

Lakaat, da skouer, daou sac'had an hektar. En eun tiegez bras ez eus alies interest d'ar c'houer meska e-unan al ludu a bep seurt.

Hogen :

Arabat meska eul ludu, raz ennañ, gant c'hoalen-ammoniaque pe *azote* anvet « *organique* ».

Arabat meska super ha *nitrate* a-raok an implij.

A-hend-all e c'heller meska al ludu forz penaos. Gwelloc'h eo koulskoude o c'hemmeska da zeiz al labour. Ouspenn se e livirin d'eoc'h ez eo a-walc'h a-wechou lakaat pep ludu war an douar. Mesket e vezint gant an alar.

**

Gwelet hon eus peseurt ludu-c'hoalen a gaver da brena. Gwelomp bremañ pere a zo mat da grot ha penaos o implij. Diaes eo da lavarout e gwirionez. N'eo ket ar memes tra hervez an douar, hervez an traou a zo e-barz, hervez ar priz, hag all...

— Al ludu *azote* a zo mat da lakaat madou an douar da greski. An teil, o tont da vreina nebeut-ha-nebeut, a zo ar c'henta ludu *azote*. Da c'houde, pa vez an traou o tont, lakaomp c'hoaz eun tammig *azote* ; gant *sulfate* pe *nitrate*, o hada gwiniz, pe war ar gwiniz d'an nevez-amzer ; pe c'hoaz o hada rabez, e miz ebrel pe viz mae.

En douar gwaremm ez eus kalz a *azote* ha nebeut eus an traou all. Gwelloc'h lakaat ludu all ennañ.

— Gant ludu *phosphate* e teu an traou da gemer korf, da galedi, da zont kreñvoc'h.

— Al ludu *potasse* a zo mat da lakaat an traou da greski, evel an *azote*, o kemer korf er memes amzer.

Pa vez trempet mat eun dachenn gant *azote* e rankomp lakaat *phosphate* ha *potasse* ivez, ma ne deui ket an ed da goueza. Mat eo lakaat al ludu *potasse* abred, en diskar-amzer.

Etre daou ludu, heñvel a-walc'h an eil ouz egile, grit ho choaz hervez ar priz, o konta evel just nerz al ludu, da lavarout eo priz ar c'hilo *azote*, pe *acide phosphorique* ha *potasse*.

A-hend-all, setu petra a c'hellan lavarout :

War ar foenneier, lakaat *scories*, poultr eskern, hag eun tammig ludu *potasse* (*sylvinite*).

War ar gwiniz, *sulfate* pe *nitrate*, war-dro eur sac'had diouz an hektar : lakaat ivez super, hag eun tammig *potasse*, an abreta ar gwella.

Evit an traou all, panez, rabez, hag all, e ranker

lakaat kalz teil. Hag ouspenn se e reot mat o lakaat d'an amzer nevez eun tamm *sulfate* ha super, pe c'hoaz eun tammig *engrais complet*. Hogen grit atao ar pez a c'hellit evit rei da eur park, a-hed ar bloaveziou, eun tamm eus a bep seurt ludu, *azote*, *phosphate* ha *potasse*. An douar, va mignoned, a zo evel an dud. Mat eo kig-moc'h evit an den. Mes ma teufec'h da vaga unan bennak gant kig-moc'h hepken, hep rei d'ezañ na soubenn na patatez, ne vo ket pell da baka poan-gof da genta, da goueza klañv da c'houde, hag en diwez marteze da vervel gant ar c'hleñved. Evit chom yac'h e rank an den debri eun tammig eus a bep tra. Evit an douar, memes tra. Pa likit, ouspenn an teil, eul ludu-c'hoalen bennak, arabat implij atao ar memes hini. Ret eo lakaat, a-hed ar bloaveziou, eun tamm eus a bep seurt ludu.

Raz

Eun douar n'eus ket a-walc'h a raz ennañ en deus ezomm da gaout. Hag ouspenn se, pep douar gounezet a goll e raz nebeut-ha-nebeut, ha dont a rafe da veza trenk. Mat eo alies eta lakaat raz en douar.

Lakaat ar raz e miz here pe viz du, e berniou bihan. Pemzek devez goude, e skigna war an douar, hag arat.

Ar raz lakaet a vezo mat evit meur a vloavez; 15-50 hektolitr war eun hektar a zo mat, hervez ar prizioù.

An traez, ar merl a zo mat dre ar raz ez eus enno.

Ar raz a labour buan hag a c'hell devi an traou. Grit evel em eus lavaret, ma kollo lod eus e nerz, pe c'hoaz likit *scories*, ez eus an hanter a raz enno.

— Evit echui an nebeut geriou-mañ diwar-benn al ludu-c'hoalen, bezit soñj eus kement-mañ:

— Gouzout mat a rank ar c'houer an dra-mañ: gant eun douar trempet mat a roio al ludu-c'hoalen holl e nerz.

— Lakaat al ludu ar gwella da bep seurt douar, da bep seurt eost; hogen arabat lakaat atao ar memes ludu.

— Erfin, likit evez ouz nerz al ludu a brenit: kontit, hervez an nerz a zo merket war ar sac'h, pegement a *azote*, *acide phosphorique* pe a *potasse* a likit en douar. Kontit priz ar c'hilo, evit gouzout pehini hoc'h eus interest da gaout. Muioc'h a interest a vo alies o paea keroc'h eur sac'had ludu kreñvoc'h.

An teil hag an dour-hañvoez

Hizio em eus da gomz ganeoc'h diwar-benn an doare da gempenn, e tiegeziou ar maez, an holl draou a ra an tiegez, an holl draou a zo en-dro d'al leur-zi, an ti, ar c'hrevier, ar berniou a bep seurt, dreist-holl ar bern-teil, a zo kempennet fall alies, gant an dour o ruilha dioutañ dre al leur betek an heñchou. Aze ez eus eur wir binvidigez a ya da goll, hag e-lec'h digas gwenneien d'an dud, kas a ra loustoni ha kleñvejou d'an holl, tud ha chatal, gant an dour lous-se o redek, oc'h en em sila dre an douar, betek ar puñs a zo tost d'al leur, betek ar feunteun a zo izeloc'h eun tammig, tost d'eur c'hae, hag o koueza dre ar foenneg betek ar poull m'emañ ho merc'hed o walc'hi bemdez ennañ.

Falvezout a ra d'in eta gwelout ganeoc'h penaos diwall ar binvidigez-se ha penaos hec'h implij. Talvoudus-kenañ eo an dra-mañ, ha talvoudus diou wech: abalamour d'ar yec'hed, abalamour da gaerded an traou, a zo plijusoc'h pa vezont kempennet mat. Hag ivez abalamour d'ar porte-

monnaie, abalamour d'ar gounid a c'hellfec'h ober, hag a gollit alies.

••

Abalamour d'ar yec'hed, da genta, d'ar yec'hed ha da zoare an traou.

Kompren a rit, va mignoned, penaos e ranker kempenn mat an traou, ar c'hreier, ar bern-teil, an dour-hañvoez o tont er-maez diouto, da gaout eun ti-farm naet ha yac'h, kaer da welout, aes ha dudius da chom ennañ. Ret eo kaout batimañchou lakaet mat, kempennet mat, evit ma c'hellot, goude eun devez a labour tenn ha poanius, kavout aze eul lec'h dudius a-walc'h da gemer eun tamm diskuiz. 'A zebri gant plijadur, da gousket aes.

Sellit da skouer ouz an tiez savet hag aozet hervez ar c'hiz koz. Bez' ez eus enno, ha pa vijent paour alies, eur seurt dudi a blij d'an den.

Ar grignolou uhel, ar gweleou kloz, an daol lakaet mat etre an tan hag ar preneustr, e-touez an holl draou-se en em gav an den mat en e di. N'eus ket re avel o tont e-barz, diskuiza a ra an daoulagad war eun arrebeuri a zo a-unan gant an dud hag an traou. Bremañ emañ ar c'hustum ober gwelloc'h, gouzout a ran. E-lec'h eur solier e vez kavet war-taez eul lojeiz bras, gweleou ledan, arrebeuri prizius a-wechou, ha plas da bep hini. Ha koulskoude ne vezer ket atao ken aes. Kredi a rafemp n'eus ket kement a urz, kement a reiz: abalamour na vez ket graet an traou hervez an ti. Eun tamm *cloison* bennak a rankfed da gaout, gant kambrou

a bep tu, hag e pep hini eun arrebeuri hervez ar pezh a zo d'ober enni. Evit ar c'halvez emañ ar c'homzou-mañ, a leverot d'in. Kement-se a c'hell beza. Esperout a ran e teuy ar gouerien d'en em g'levout gant ar c'halvez da gaout gizioù nevez plijus hag aes d'an dud evit diabarz an tiez.

Mes en diavaez n'eo ket al labour a ra defod. En-dro d'al leur e kaver, ouspenn an ti, ar c'hrevier, kraou ar c'hezeg, ar saoud, ar moc'h, ar bern-kolo, an teil. N'eus doare all da ober. Mes alies e kaver ivez, hen anzav a rankan, loustoni a bep seurt. En eur c'horn gleb, evel eun toull, e weler ar bern-teil. Pa vez glao, ez a ennañ. Hag an dour a ruilh dioutañ, hag an dour-hañvoez, o tont er-maez eus ar c'hrevier, a red dre al leur. Tremmen a ra tost d'an ti, louza a ra an traou en-dro d'ezañ, ha da c'houde ez a da goll en heñchou, pe e park eun amezeg, o saotra an douar, o saotra dour ar puñs, dour ar feunteun, dour ar goueriou a zo a-zindan.

Pegen dañjerus eo an dra-se ! Gouzout a rit ez eus leun a vikrobou en teil ?

Petra eo eta ar mikrobou ?

Ar mikrobou a zo eur seurt anevaled munut, korfou beo, bihan-bihan, a zo furmet evel eur c'helc'h, eur rod, lod all evel eur vaz vihan. N'heller ket o gwelout gant an daoulagad hepken. Re vihan int evit se. Hogen kemerit eur mikroskop ha likit eul lommig bennak, eul lommig dour, da skouer, war ar werenn a zo a-zindan al lunedenn,

hag e welot ar mikrobou. Ar seurt anevaled-se a zo atao o tebri. Debri a reont kement ha kement ma n'hellan ket lavarout d'eoc'h. Debri a reont an danvez m'emaint o vev ennañ, hag an danvez-se, ha pa ve kalz anezañ, a zo cheñchet e zoare ganto.

Eun dra, hag a ya da vreïn, a zo debret gant ar mikrobou. An dienn, a ya nebeut-ha-nebeut da zarevi, a zo cheñchet ivez gant ar mikrobou. E ti ar barer, ar goell, a laka an toaz e go, ez eus mikrobou ennañ. Setu perak e c'heller lavarout: lod a zo mat, lod a zo fall. Pep unan en deus klevet komz eus ar mikrobou a zigas ar c'hleñvejou: mikrobou fall eo ar re-se.

Likit evez eta neuze: en teil, en dour-hañvoez, ez eus meur a vikrob. Lod anezo a laka an teil da vreïna nebeut-ha-nebeut. Ober a reont o labour pa vez graet mat ar bern, na re sec'h na re c'hleb. Pa vez kempennet fall ar bern, ne da ket an teil da vreïna mat, ne vo ket trempet mat an douar gantañ. Hogen ouspenn se ez eus en teil mikrobou fall, eus ar re a zigas ar c'hleñvejou, cheist-holl mikrob an derzienn anvet tifoid, mikrob an tetanos, hag all. Pa 'z a an dour a-ruilh diouz ar bern teil e c'hell kas gantañ ar c'hleñvejou, da dud an ti da genta, ha d'an holl a chom izeloc'h.

Kenta poent eta: kempenn mat an teil hag an dour-hañvoez evit yec'hed an dud.

**

Hag hen ober a ranker ivez, abalamour ma 'z eo eur binvidigez a ya da goll.

Gouzout a rit ez eo an teil ar gwella tremp douar. Mat eo al ludu-c'hoalen ouspenn an teil, hogen ne c'hell ket dont en e lec'h. An danvez a vev madou an douar, danvez an teil an hini eo. Dont a ra eus ar c'horfou beo, ha nebeut-ha-nebeut ez a da vreina, da lavarout eo, e vez lonket gant mikrobu ar vreinañdurez. Gantañ eo ez eo trempet an douar. Pep hini a oar an dra-se. Mes eun dra all a ranker gouzout ivez: penaos ez eo an dour-hañvoez al lodenn greñva eus an teil. Lod a grede gwechall n'eo ket mat evit trempa an douar. Hizio e oar an dud pegen talvoudus ez eo, ha koulskoude, chomet eo alies ar c'hiz d'e lezel da vont da goll, pa brenit da briz an aour eul ludu n'en deus ket kement a nerz.

Bez' ez eus e-barz an teil eun tammig eus a bep tra a zo ret d'ar blantenn evit beva: *azote*, *phosphore*, *potasse*, ha raz, mes *azote* dreist-holl. Hag en dour-hañvoez memes tra, ha muioc'h c'hoaz. An danvez *potasse* eus kaoc'h ar chatal, danvez hag a deuz, a ya holl koulz lavaret en dour-hañvoez. Ennañ ez a ivez eul lodenn vras eus an danvez *azote*, dreist-holl an *azote ammoniacal*. Anaout a rit ar c'houez fall a bign d'ar fri, e krevier ar chatal d'ar heure, er c'hrevier kempennet-fall dreist-holl. Bez' ez eo c'houez an *ammoniaque*, eur furn eus an *azote* a zo mat-kenañ evit madou an douar. An *azote ammoniacal*-se a ya ivez en dour-hañvoez. Labourat a ra eta an dour-hañvoez a-raok pep tra evel eul ludu *azote* hag evel eul ludu *potasse*.

Ha bremañ kontit, ho pedi a ran, pegement a brenit pe a rankfec'h prena bep bloaz evit ar seurt ludu-se. Ar *sulfate d'ammoniaque*, an *nitrate potasse*, kousta a ra ar *sylvinite* kement hag ar super, muioc'h c'hoaz ar *chlorure*, a zo kreñvoc'h. E-barz eun tiegez bihan, pemp pe c'houec'h pennchatal ennañ, ez eus interest alies da zispign pemp kant lur evit se. Selaouit eta neuze, graet ez eo bet ar gont, pa vez kempennet fall an teil hag hanter gollet an dour-hañvoez, ez eus pep bloaz eur c'holl a gemend-all.

..

Petra a zo ret evit ma vo kempennet mat an traou en-dro d'an ti — ma ne day ket ar c'hleñved d'en em skigna tro-war-dro, — ma c'hello an teil dont da vreina mat, — ma ne day ket da goll an dour a red dioutañ ?

N'eus nemet eun dra da ober: sevel eur platform evit an teil gant eur foz evit an dour-hañvoez.

Arabat lakaat an teil en eun toull: leun a zour e teu pa vez fall an amzer; ha diaes-kenañ eo da garga pa 'z eo izel a re. Ret eo hel lakaat en eul lec'h uhel a-walc'h da garga aes, war eun douar ne day ket an dour drezañ: eur platform graet gant simant, didreuzus ha war ziribin.

E-kichen, izeloc'h eun tammig, e vo graet ar foz evit an dour-hañvoez, gant simant ivez, o resev dour ar bern-teil, hag, ar muia ar gwella, gant goue-

riou evit se, an dour-hañvoez o tont er-maez eus ar c'hrevier. Goloet mat e vo ar foz war-laez, a-hend-all ez afe an *azote ammoniacal* da goll en aer. Bez' ez eus ouspenn eur riboul da garga an dour-hañvoez pa vez ezomm.

Setu penaos e ranker ober hervez ar skoueriou roet gant an *Office agricole du Finistère*, e Kemper.

Evit ar platform, eur c'houch simant pe *béton* gant eur santimetr ar metr a ziribin. N'eus ket ezomm sevel uhel tro ar platform. A-walc'h eo gant eun ugent santimetr bennak.

Evit foz an dour-hañvoez, eun toull graet en douar, simant a bep tu, goloet gant simant ivez pe gant eur maen plat. Ober an toull-se a-is d'an teil, ma kouezo dour an teil ennañ dre eur ouer vihan. Hag ar muia ma c'heller lakaat dour-hañvoez ar c'hrevier da goueza er foz ivez gant goueriou en-dro d'al leur-zi.

Setu petra a zo bet kontet hervez braster an tiegeziou :

— Evit ar platform teil : 3 — 4 metr-karrez evit pep penn-chatal.

Ouspenn se 1/2 metr-karrez evit pep pemoc'h.

— Evit ar foz: 1/2 metr-kub evit pep penn-chatal.

Ouspenn se 1/4 metr-kub evit pep pemoc'h.

Oc'h ober evel-se, e chomo mat ar bern-teil. Ne c'hortozo ket re; ne vo ket dispaket re abred; ne

vo ket re uhel na re blat; fermanti mat a ray; ha bras a-walc'h e vo ar foz, ma ne vo ket ret d'an dud he skarzà re alies.

Ober a ra kement-se, evit eun tiegez bihan, ennañ 6 penn-chatal (saoud ha kezeg), ha 4 pemoc'h pe war-dro hervez an amzer:

Kenta skouer:

Platform : 4 m. 50/6 m.

Foz : 1 m. 60 a zounder (kemend-all hirder ha ledander).

Evit eun tiegez brasoc'h emañ brasoc'h ivez an traou:

Eil skouer:

Platform : 10 m./8 m.

Foz: 1 m. 80 a zounder; 2 m. 50 hirder ha ledander.

Sellit bremañ ouz an trede skouer:

Eun ti-farm bras-kenañ, 8 loen, 40 buoc'h.

Gwell eo neuze ober daou platform evit an teil. Dispaket e vint an eil goude eben. E-kreiz e kouez an dour.

..

Setu bremañ an dispign:

1/ 2 300 lur.

2/ 5.000 lur.

3/ war-dro 13.000 lur.

Ret eo konta ouspenn se ar riboul evit an dour-hañvoez, da lakaat a-wechou war-c'horre ar bern-

teil, e-pad an hañv dreist-holl, pe da lakaat en eur varrikenn d'e gas war an douar evel ma livirin d'eoc'h.

Lavarout a reot d'in marteze ez eus ezomm kalz a arc'hant d'an holl draou-se. Gwir eo.

Soñjit koulskoude ez eus eun tamm rabad war ar priziou am eus roet d'eoc'h, hag a gont al labour penn-da-benn evit ober platform ha foz. Mes evit lod al labour e c'hello an tieg rei an dourn e-unan, heñ hag e re; ne vo ket, ouspenn labour ar mañsoner, kalz a arc'hant o vont er-maez eus e c'hodell. Mes zoken hep konta an dra-mañ, hag hep konta an abeg a yec'hed, e livirin d'eoc'h e vo paet al labour a-benn 5 pe 6 vloaz. Evel em eus lavaret d'eoc'h dija, evit eun tiegez bihan, pa vez kempennet fall an teil hag hanter gollet an dour-hañvoez, e c'heller konta dre se bep bloaz eur c'holl a 5 pe 6 kant lur. Gant ar platform hag ar foz ez eus eta eur gounid a 5 pe 6 kant lur e-pad ar bloaz, da lavarout eo, 2.000 pe 2.500 lur a-benn pevar bloaz, ar pezh a ra an dispign evel m'hoc'h eus klevet. Distaolet e vezo neuze priz al labour.

N'eus ket kalz a diegeziou bete-vremañ a zo graet enno al labour-se. War 80.000 ti-farm ez eus er *Finistère*, n'eus nemet 500 platform ha foz graet mat, pe war-dro.

Da lakaat an dud d'hen ober e vez roet gant ar Gouarnamant, kentoc'h gant an Departamant, ugent lur mounreiz evit pep metr-kub eus ar foziou

nevez c'hraet, gant 300 lur *maximum*. Ne deo ket kalz, mes gwell eo her gouenn. N'hoc'h eus nemet skriva d'ar Prefed eus ar *Finistère*. Hogen c'hoaz, m'hoc'h eus c'hoant sevel eur platform gant eur foz, evel em eus diskleriet d'eoc'h, komzit da genta d'ho Sindikad, d'ar Prezidant pe d'ar Sekretour, pe da unan a zo boas da gemer perz ennañ. Aze e kevot pep tra da anaout war ar poent-se. Lavarout a ray petra a zo ret evit pep unan ha pep lec'h.

**

Lavaret em eus d'eoc'h penaos aoza ar bern teil, pelec'h e lakaat hag an dour-hañvoez ivez. Gwelomp bremañ petra ober gantañ.

Evit an teil, pep hini her goar. Mes evit an dour-hañvoez, ne vez ket implijet mat, meur a wech. Lod a soñj d'ezo n'eo ket mat da drempa an douar. Eur fazi bras eo. Talvoudus-kenañ eo er c'hontrol. Ret eo gouzout ober gantañ.

Mat eo da genta evit glebia eun tammig ar bern teil, pa vez re sec'h, evel en hañv. Ret eo dere'hel war ar poent a zo ar gwella, gleb eun tammig, n'eo ket re, ma c'hello kreski mikrobou ar vrenadurez a lakaio an teil da zarevi.

A-hend-all e vez implijet an dour-hañvoez war-eeun evit an douar evel eul ludu-c'hoalen, eul ludu azot ha potas. Mat eo da lakaat war ar founneier. Mar hoc'h eus aon devi ar geot hag an traou all, likit dour e-barz. Mes mat

eo ivez da lakaat war an douar e-unan. Evit trem-
pa gantañ douar eur park, skignit-heñ diouz ar
varrikenn war an douar noaz, ha dioustu da
c'houde, troit gant an alar, troit gorre an douar.
A-hend-all e kollfe lod eus e nerz: mont a ra ar
potas gant an dour glao, hag an azot ammoniakal
da goll en aer. Setu marteze an abeg ma ne oa ket
prizet a-walc'h implij an dour-hañvoez.

Setu, va mignoned, implij an dour-hañvoez, a
zo alies hanter gollet. Diskleriet em eus an doare
da ziwall an dour-se koulz hag an teil. Oc'h ober
evel-se ez espernot kalz a ludu-c'hoalen, a zo
ker-kenañ: yac'hoc'h, kaeroc'h e vo ho ti. Ha di-
wall a reot diouz kleñvejou dañjerus.

KENTEL 3

Gounidigez an Ed

Ar wech-mañ em eus da ober d'eo'h eur gentel
diwar-benn gounidigez an ed.

Hizio an deiz ez eo ker an traou. Ret eo sevel
arc'hant e-leiz da baea an dispignou. Setu perak
em eus da denna hoc'h evez war ar poent-se. Rak
da c'hounit ed, ha dreist-holl gwiniz, ez eus bre-
mañ doareou d'ober ma c'heller ganto kreski an
eost, dre ar c'hounidigez hec'h-unan, hag ivez
oc'h implij eun had mat.

Soñjit mat. Daoust d'ezañ da veza izel, ne chom
priz ar gwiniz evel ma 'z eo nemet gant harp ar
gouarnamant, gant ar gwiriou a vez lakaet war
gwiniz an estrañjour. Hep ar gwiriou-se e kouezfe
izeloc'h c'hoaz.

Ha koulskoude e ranker gounit ed da zebri bara,
da gaout bara, bleud, greun eus ar vro. A-hend-
all, ma teufe c'hoaz ar brezel, e kouezfemp dious-
tu dindan galloud ar broiou all. Harp ar gouarna-
mant hon eus eta evit se. Mes ret eo ivez en em
harpa hon-unan. Ouspenn se e rank an tiez gounit
ed:

— da gaout kolo evit ar chatal.

— da ziskuiza an douar, da cheñch an traou a zo lakaet ennañ bep bloaz, da lakaat goude ar panez, ar rabez, pep seurt boued chatal a c'houlenn kalz labour, eun traou all bennak.

O c'hounit ar gwiniz evel ma 'z eo bet gounezet a bep tu betek ar brezel, hag a-wechou c'hoaz betek hizio, da lavarout eo, oc'h implij had ar vro hepken, hag o trempa an douar gant teil lakaet er bloaz a-raok, e c'heller kaout eun eost a 15-18 kintal (100 kilo) evit eun hektar, da lavarout eo, 3.000-3.600 lur pouez.

Evit ar Frañs a-bez, well-waz, er bloavez 1909, e oa 14 kintal dre hektar.

Priz ar gwiniz a oa neuze 28 lur ar 100 kilo.

An hektar (daou zvez-arat), a roe eta:

$14 \times 28 = 392$, pe war-dro 400 lur mouneiz.

150 lur ar c'hintal a rafe kement-se.

$14 \times 150 = 2.100$ lur, evit ar greun.

Ar pezh n'eo ket a-walc'h.

Ken uhel ha ma 'z eo bremañ ar bevañs (koumantou, priz an douar, binviou ha traou all a bep seurt) n'eus arc'hant ebet da sevel gant ar gwiniz, nemet o tastum muioc'h hep re a zispign, war bep hektar.

A-rack ar brezel dija e veze kavet eostou gwelloc'h e kalz a vroioù all : e Belgig, en Alamagn, Holland, Danmark : war-dro 20-25 kintal dre an hektar, well-waz. N'eo ket an douar a zo kaoz, n'eo

bet gwelloc'h eno eget amañ : mes ar c'hounidigez hag an haderez a oa gwelloc'h.

Pa vez gounezet mat, war eun douar mat a-walc'h, e c'hell ar gwiniz rei, war bep hektar, eun tregont kintal bennak (6.000 lur pouez), ar pezh a ra, o konta 150 lur ar c'hintal :

$30 \times 150 = 4.500$ lur mouneiz.

Ouspenn-se ez eus kolo :

Eun hektar a ro war-dro 4.000 kilo pe eiz milier (lur), ar gouzer da deir pe beder buoc'h a-hed ar bloaz, pe, ma kavit gwelloc'h konta an arc'hant : 8 milier da 150 lur = 1.200 lur mouneiz.

En holl, greun ha kolo, war-dro 5.700 lur.

Lavaromp eta e c'hello an hektar gwiniz rei etre 5.000 ha 6.000 lur arc'hant.

Warlene em eus graet ar gont-mañ : bremañ eo kouezet ar priz, hogen marteze e savo adarre, muioc'h pe nebeutoc'h.

Penaos ober eta evit kreski an eost ?

1/ Dre ar c'hounidigez : o labourat an douar ar gwella ma c'heller, o reiza mat heuliadur an traou war an douar, hag oc'h implij al ludueier gant evez.

2./ O hada seurtou dibabet mat, ar gwella evit pep douar, pep amzer, pep lec'h.

1. — Dre ar c'hounidigez

Ne c'houlenn ket ar gwiniz kement a labour, a-hed ar bloaz, hag ar patatez, ar rabez pe ar panez. Eur wech hadet, n'hoc'h eus ket kalz da

ober : mont d'ar park gant ar freuziou en nevez-amzer, gant ar roulo ivez, trouc'ha an askol gant ho kontell : n'eus netra all da ober, ne c'heller ket c'houennat ar gwiniz. Ha koulskoude, buan e teu al louzou fall ennañ. Diaes eo o zenna kuit. Chom a ra al loustoni en douar, hag ouspenn se, an ed, pa 'z eus greun fall ennañ, ne dalv ket kement. Ret eo eta hada ar gwiniz war eun douar c'houennet mat, da skouer en eun dachenn ma 'z eus bet rabez pe banez er bloaz a-raok. Hadet e vez peurvuia goude ar rabez, ha setu penaos e vez graet an traou, a gustum : troet e vez an douar gant an alar, hadet e-barz an ero, e-barz ar roudennou, gant eun tamm ludu bennak mar deo ret, eun taol freuziou, ar roulo, — ha setu tout. Pe c'hoaz, eur wech troet ha freuzet an douar, hadet e vez gant an haderez.

N'eo ket atao a-walc'h ober evel-se. E broiou ar gwiniz, evel e-kichen Paris, er Beauce, er Brie, e Pikardie, en Aisne, hag all, kalz muioc'h e vez labourer an douar. Freuzet munut e vez. N'eus pou-loud ebet o chom ennañ. Graet e vez al labour gant an alar, gant ar binviou all etre an alar hag ar freuziou, evel eur *scarificateur*, eun *extirpateur*, hag all. Ha da c'houde e vez labourer gant ar freuziou, gant ar roulo, hag an holl draou-se meur a wech. Ar re ac'hanoc'h a zo bet e-pad ar brezel war-zu an Aisne hag an Nord o deus her gwelet mat.

Er broiou-se, ma 'z eo founnus mes pounner an douar, ne vefe tra vat ebet da gaout hep ober evel-se.

Gouzout a ran n'eo ket ar memes tra amañ e Breiz. Skañvoc'h, aesoc'h eo an douar. Mat e vefe koulskoude hel labourer gwelloc'h, dreist-holl pa vez hadet gant an haderez. Arabat eo neuze lezel pouloud en douar. Ret eo freuza meur a wech, ober gant ar *scarificateur*, gant ar roulo. A-hend-all, gwell e vefe hada e-barz an ero.

Mes e pep doare e ranker kas kuit al louzou fall, hag evit se ne deo ket mat ober al labour penn-da-benn er memes devez. Gwell eo, da skouer, trei an douar kerkent ha ma vez prest, gortoz eur pennadig ; diwana a ray al louzou fall ; ha neuze trei eun eil gwech gorre an douar, freuza, roula hag hada. Breina a ray al louzou fall ha proproc'h e vo an ed.

Eur wech diwanet an ed, n'eus ket kalz da ober gantañ : trouc'ha an askol. Ar c'hustum eo mont ivez warnañ gant ar freuzou ha dreist-holl gant ar roulo. Setu amañ perak : diouz ar greun e teu eur blantenn winiz, a roio eur penn ; ouspenn se, pa vo kreñv a-walc'h ar gwrizioù, e teuo a bep tu diwar ar blantenn-se pennou all. Ober a ra ar gwiniz evel ar geot, evel eur bod geot, pennou niverus, tañvouezennou niverus, ha founnus e vo an ed. Oc'h ober gant ar roulo, pa 'z eo c'hoaz berr an ed ha ne dorro ket, e vo sanket ar blantenn dounoc'h e-barz an douar : muioc'h a bennou a ziwano diwarni, ha founnusoc'h e vo an ed.

Evit ma vo propr an ed e ranker dreist-holl der-

c'hel propr an douar a-raok hada. Bez' ez eus ivez eun doare da ober, o laza al louzou fall hervez ar *Procédé Rabaté* gant an asid sulfurik pe ar *procédé* anvet à la *sylvinite spéciale*. Ganto e vez lazet al louzou fall e-touez an ed.

Eur wech diwanet an ed, pa vez kresket eun tam-mig, — war-dro 10 pe 12 santimetr, — graet eo al labour eur mintinvez pa vez kaer-kenañ an amzer, war ar gliz-beure. Skignet e vez an danvez war ar park ; da lavarout eo, an asid sulfurik 3 % gant cur vermoresl ; pe ar *sylvinite spéciale*, hag a zo eur poultr munut-kenañ, a vo skignet war ar gwiniz evel eul ludu c'hoalen. Lazet eo al louzou fall, a zo tener. Nebut a zroug a reer d'ar gwiniz, a zo kaletoc'h. Kreski a ra adarre, ha proproc'h ez eo deut. Gwell eo marteze ar *procédé* gant ar silvinit eget egile. Er silvinit-se ez eus silvinit kreñv, malet munut, mesket gant *cyanamide* ha fosfat. Mat eo ar re-se da rei nerz d'ar gwiniz goude an taol en deus paket. Ret eo ober an traou-se gant evez. Neuze e vo mat da gaout evit ar gwiniz.

Evit gounit mat ar gwiniz, e ranker c'hoaz trem-pa mat an douar, hogen na dit ket da lakaat teil war eun douar, trempet mat er bloaz a-raok. A-walc'h e vo neuze ober gant ludu-c'hoalen. Bez' ez eus ezomm a bep danvez : azot, fosfat, potas ha raz. Ret eo lakaat eus an hini hoc'h eus lakaet an nebeuta er bloaveziou a-raok. Arabat lakaat atao ar memes ludu. Douget eo an dud d'hen ober, a-wechou. Mes, pa likit eul ludu bennak, mat eo

peurliesa lakaat muioc'h eget ma vezer kustum bremañ.

Gant ar fosfat e teu an ed da zarevi buanoc'h. Al ludu azot (*sulfate d'ammoniaque, nitrate*, hag all) a zo mat dreist-holl mar n'eus ket a deil da lakaat er memes bloaz. Hogen arabat lakaat re anezo ; an ed a c'hellfe koueza, pe a c'hellfe c'hoaz paka taoliou heol pe vont da vergla.

Ar mergl a zo eur c'hleñved, eun doare kebell-touseg o tont war an deliou e-pad an nevez-amzer. Nebutoc'h e ro ar gwiniz mar deo paket. Gant an amzer c'hleb e teu ar c'hleñved-se. Pa 'z eus kalz a c'hlaou en eur vro, evel e Breiz-Izel, e ranker hada seurtou gwiniz kreñv enep ar mergl.

Bez' ez eus kleñvejou all a gouez war ar gwiniz : ar breinadur, an duan, o rei pennou du. En o enep e ranker sulfata an had evel ma vez graet a gustum a bep tu.

Lavaret e vez a-wechou : ne ziwant ket an ed kerkoulz ha gwechall. An dra-se a c'hell beza, rak e pep tra ez eus droug ha mad. Gant an dournereziou bras a vez implijet bremañ, ez eus eun tammig greun faoutet. Pa vez sulfatet da c'houde, e teu ar sulfat e-barz bolzenouigou ar greun. Hiniennou a zo paket. N'eus nemet eun dra da ober : hada stankoc'h.

Pegement a winiz a ranker hada war eun hektar (daou zevez-arat) ?

Diaes eo da lavarout : etre kant ha daou c'hant lur an hektar, hervez ar seurt gwiniz. Gant ar *Gol-*

dendrop hag an *Teverson*, da skouer, niverus ar pennoù anezo diwar pep greunenn, e vezo hadet nebeutoc'h eun tammig.

2. — Seurtou dibabet mat

A-raok pep tra, — hen anzav a ran, — arabat eo ober fae war seurtou ar vro : derc'hel mat a reont enep an amzer fall ; sur int, pa vezont gounezet gant eun had propr, eus ar memes seurt, ha n'eo ket gant eun had mesket.

Me a fell d'in komz ganeoc'h :

a/ da genta, diwar-benn an hadou anvet *Blés sélectionnés*, dibabet e broiou all ha gwerzet amañ.

b/ da c'houde, diwar-benn hadou ar vro.

a./ Evit ar *variétés sélectionnées*, a gaver er goñvers, dont a reont holl (an had mat, a lavaran), war-eeun pe a-dreuz, eus a bevar pe bemp marc'hadour, anavezet mat, rak n'eus ket muioc'h a wir marc'hadourien *sélectionneurs* evit ar Frañs a-bez.

Bez' ez eo o micher kavout seurtou nevez. Evit se e c'hounezont an had gwiniz gant evez bras, o verka petra a zo o tont eus a bep greunenn, pa 'z eus eur cheñchamant bennak e doare an ed, hervez ar c'hounidigez pe an temz-amzer, an douar, pe dre zarvoud. Evel-se o deus eur ouenn nevez ; pe c'hoaz, o kroaza eur seurt gant unan dibabet mat, pell diouz pep seurt all. Dre se e c'heller kaout ar pezh a zo anvet hibridou. N'eo ket eur

seurt gwiniz mesket gant eun all, evel ma kreder a-wechou. Bez' ez eo e gwirionez eur ouenn nevez, kroazet, evel evit ar chatal.

Sellit ouz eur penn, eun dañvouezenn winiz, a-raok an eost, pa n'eo ket dare an ed pa 'z eo c'hoaz en e vleuñv. War ar pennoù e welit ar bleuniou, hag enno ar c'hevrennoù ma vo strujet ar greun ganto, evit ober an had ; kerkoulz hag eur vi, ne reio tra ebet ma n'eus ket a gilhog. Pep bleunienn winiz a zo strujet evel-se. Evit kroaza an ed e ranker struja greun eur vleunienn gant eun all. N'eo ket aes da ober. Abalamour da se n'eus ket kalz a bennou gwiniz oc'h en em groaza o-unan. Mar hoc'h eus meur a seurt gwiniz en ho tiegezh, o c'hounit anezo ho pezo ed mesket, mes nebeut kroazet. Evit kroaza an ed e gwirionez, e ranker trouc'ha eul lodenn eus a bep bleunienn ; da c'houde, diwall ar plantennoù o tont eus a bep bleunienn. Sellout mat ouz pep hini, da anaout ar braster, an doare anezo. Ret eo gouzout mat ar vicher evit hen ober, ha kaout binviou evit kement-se. N'eus nemet eun nebeut marc'hadourien da gaout tud ha traou evit se. Ker-kenañ eo priz an had gwerzet ganto.

Hogen e kevot e ti marc'hadourien ar vro pep seurt had eus ar memes ano, izeloc'h kalz ar priz anezo : abalamour ma 'z int bet gounezet eus an had prenet e ti ar marc'hadour kenta, gant kouerriaded (o chom e kreiz ar Frañs pe en Nord evit ar muia). Neuze ne doc'h ket ken sur eus an had.

Mat eo a-wechou, hogen marteze ez eo mesket gant seurtou all, pe cheñchet e-pad gounidigez ar bloaveziou tremenet. Ne bado ket kement. Abretoc'h e rankot e nevezi.

Diwallit mat diouz an had a brenit evel-se. Mat eo a-wechou. Mes n'eo ket an dud a vank da ober goap ouzoc'h. Gwelout a reer war ar maez marc'hadourien o vale bro da ginnig o marc'hadourez. Ne c'hellit ket gouzout a belec'h e teuont. Bez' ez eus tud onest en o zouez. Bez' ez eus laeron ivez. Eun tamm paper a vez diskouezet d'eoc'h, alies, da sina. N'hel lennit ket penn-da-benn. Ar pezh a zo skrivet warnañ n'eo ket heñvel atao ouz ar pezh a zo lavaret d'eoc'h. A-wechou zoken, — gwelet eo bet an dra-se, — ez eo skrivet ar gomand e kilo, pa vez komzet d'eoc'h eus luriou. Diou wech muioc'h hoc'h eus komandet ha ma kredfec'h. Eus eun ti mat, — Vilmorin pe eun all, — e c'hell dont an had-se. Meur a vloavez ez eo bet gounezet abaoe, ne ouzoc'h ket gant pehini na penaos ; marteze emañ mesket bremañ, cheñchet, pe me 'oar.

Bez' ez eus eta : eus eun tu seurtou *sélectionnées*, gwerzet gant ar seleksionerien, ha gwerzet ker. Eus eun tu all, had gwiniz gounezet da c'houde gant kouerien, — gwelloc'h marc'had, — mes n'hoc'h eus ket a *garantie* evito.

Ar c'hounidigez-se gant kouerien a c'hellot ober hoc'h-unan, kenetrezo'h.

Ar c'hounidigez-se gant kouerien a c'hellot ober hoc'h-unan, kenetrezo'h.

Ma c'hellit gounit eun dachenn penn-da-benn, ha lakaat an eost eus an dachenn-se a gostez, hep mesk ebet, neuze e prenot had *sélectionnée* eus a di ar varc'hadourien, daoust d'ar priz beza ker ; eun eost founnus ho pezo, a baeo priz an had. Hag ouspenn se e c'hellot, goude eur bloaz pe zaou, gwerza eost an dachenn-se d'hoc'h amezeien evel had, gant e ano a *variété*, o tiskleria d'an dud : gounezet eo bet ganin e-pad eur bloaz, daou vloaz, hag all. Ar priz goulennet ganeoc'h evit an had-se a vezo izeloc'h eget priz ar varc'hadourien, ha koulskoude eun tammig ouspenn ar c'hour.

A-hend-all, bezet unan eus hoc'h amezeien en deus graet al labour-se : prenit ar seurt hoc'h eus ezomm digantañ, evit ar priz am eus lavaret dioustu. Mar deo hemañ eun den onest, hoc'h eus fiañs ennañ, anaout mat a reot ar *variété* hoc'h eus prenet, a zo bet gounezet gantañ, hag a belec'h e teu. Kement a *garantie* hoc'h eus, ha muioc'h zoken, ha ma prenfec'h eur seurt gounezet gant eun den eus a bell.

Komprenet mat eo. Gwelomp bremañ pe seurtou gwiniz hoch eus da gaout.

Ar gwiniz a gaver er vro-mañ a zo eus ar seurtou anvet *blés tendres* pe eus ar *blés poulards*, kroumm eun tammig ar greun, mes gwenn ivez, ha tener ar bleud anezañ.

Ar *blés durs* a deu eus broiou ar c'hreisteiz.

Meur a seurt *sélectionnée*, gounezet e ti-farm Avrillé, e-kichen Laval, hag a zo mat evit hor bro,

o deus roet eno etre 44 hag 50 kintal dre an hektar, hag evit ar c'holo, etre 58 ha 70 kintal, pe war-dro 12 milier. Sur eo ne c'heller ket dastum kemend-all e pep tiegez. Koulskoude e c'hellfec'h kaout eostou mat ganto. An daou seurt Vilmorin 23 ha Bon Fermier a zo bet gounezet en ti-se, ha gwerzet an had d'an dud, hervez an doare am eus diskleriet d'eoc'h dioustu.

Evit an holl gouerien, n'eus ket ezomm implij seurtou niverus a winiz, ha klask atao seurtou nevez. A-walc'h eo ober gant eun nebeut anezo, ana-vezet mat, pa 'z oc'h sur anezo, hervez an douar hag hervez an amzer. Studiet eo bet ar poent-se gant an *Office Départemental* e Kemper. Seiz seurt a zo bet kavet mat dreist-holl. Had ar re-mañ zoken a c'hell beza kaset marc'had-mat d'an dud a c'houlenn abred a-walc'h, a-raok an 10 eus a viz gwengolo, bep bloaz, d'an *Direction des Services agricole*, 18, rue Jules Noël, à Quimper. Eur ar memes ali emañ an *Office Central* a Landerne. Ar seiz seurt-se a guzuilh d'eoc'h ivez :

- 1/ *Goldendrop* pe *Rouge d'Ecosse*.
- 2/ *Teverson* (*Goldendrop à épi carré*).
- 3/ *Vilmorin 23*.
- 4/ *Vilmorin 27*.
- 5/ *Hybride des Alliés*.
- 6/ *Rouge de Bordeaux*.
- 7/ *Wilson*.

1/ Bez' ez eo ar *Goldendrop* mat-kenañ evit eun douar n'eo ket re vat, n'eo ket re fall. N'en deus

ket re a zroug gant ar c'hleñvejou nag an amzer fall, hag ar bleud anezañ a zo kavet mat. Abred e ranker hen hada.

2/ *Teverson* pe *Goldendrop à épi carré*. Founnus-kenañ eo. Da hada e-barz an douar mat, hag abred.

3/ *Vilmorin 23*, *Blé St-Michel*. Eur seurt founnus-kenañ ivez, pa vez hadet e-barz eun douar mat, trempet mat, ha gant ludu-c'hoalen. Hogen ne vez ket kavet mat atao gant ar miliner. Hadet e vez a-hed ar goañv, betek ar miz c'houevrer.

4/ *Vilmorin 27*. Evel an hini a-raok, douar mat ha trempet mat a c'houlenn. Gwelloc'h eo ar bleud anezañ.

5/ *Hybride des Alliés*. Ar gwella da hada e fin ar goañv, miz genver, miz c'houevrer, betek an dek a viz meurz.

6/ *Rouge de Bordeaux*. Da hada adalek miz here betek miz meurz, e douar hanter vat. Kalz a golo en deus.

7/ *Wilson*. Ne sec'h ket buan. Hen hada abred. Mat eo, en eur ger, kuzulia d'an dud :

Evit an douar mat-kenañ: *Vilmorin 23*, *Wilson*, ha dreist-holl *Vilmorin 27*.

Evit an douar n'eo ket ker mat : *Goldendrop*, *Teverson*, *Rouge de Bordeaux*.

Hag evit hada a-hed ar goañv, betek fin ar miz c'houevrer : *Hybride des Alliés*.

Bez' ez eus ouspenn se daou seurt a zo bet

kavet mat-kenañ e-pad an hañv 1932: *D. C. Tourneur* ha *Venage rouge*.

b/ Setu evit an had anvet *semences sélectionnées*. Mes likit evez piz ouz kement-mañ : ne lavaran ket d'eoc'h hoc'h eus interest atao da zilezel had ar vro evit ar re-mañ. E meur a lec'h, dreist-holl pell diouz ar mor, hag e pep lec'h ma 'z eo skañv ha paour an douar, e kav an dud ne deu ket mat an hadou nevez, ha berr eo ar c'holo diganto : gwelloc'h ober gant gwiniz ar vro. Ha gant douar mat zoken, o tibab gwelloc'h an had, e c'heller marteze kaout costou founnus gant gwiniz ar vro. Talvoudus eo eta hen anavezout mat.

Meur a seurt a zo anezañ, hogen diaes o disparitia. N'eus ket ar memes re e pep kanton :

— Gwiniz ouroun, hag a vez anvet a-wechou gwiniz bouloun, pe gwiniz korbu, ar memes hini atao, anvet evel-se hervez ar parrezioù ; eur gwiniz divarv eo hemañ, ruz e liou, gounezet abred, ha founnus gant eun douar mat a-walc'h.

— Daou seurt gwiniz barvok ar vro :

Gwiniz barvok meurz,

Gwiniz barvok goañv,

hag a zo mat o-daou evit an douar skañv ; greun pounner a zo ganto.

Peurliesia n'eus ket kement da zastum gant ar re-mañ ha gant an Teverson, ar Goldendrop, an hibridou. P'ho pezo 20 kintal an hektar, n'ho pezo ket da glemm. Mes soñjit, gant ar memes douar

n'ho pefec'h tra vat ebet marteze oc'h implij ar re all.

Hag ouspenn se, gant gwiniz ar vro ez eus muioc'h a golo, ha pounneroc'h eo ar greun : betek 80 kilo ez a pouez an hektolitr, dreist-holl evit gwiniz barvok ar vro.

Arabat trempa re, koueza a rafe an ed.

O tibab mat seurtou ar vro, oc'h ober eur *sélection* ganto, e c'heller marteze kaout seurtou mat, founnus a-walc'h, ha kreñv a-enep ar c'hleñvejou. Setu petra a glask ober an *Office Central*, ha marteze e vo kavet dre se hadou mat ar vro da guzulia d'eoc'h, evit an douar skañv da vihana.

**

Pe e kemerer eur seurt pe eun all, interest a zo atao d'ar c'houer implij ar seurtou *sélectionnées* war eun douar trempet mat, o lakaat ivez luduc'hoalen, evel m'em eus diskleriet d'eoc'h ha dreist-holl war eun douar kempennet mat, hep louzou fall. A-hend-all ne vefe ket ar boan paea priz ar seurtou-se.

Bez' ez eus eun dra all a zo talvoudus-kenañ : ober an eost, dourna ha diwall pep seurt en e du, hep ober mesk etrezo. Talvoudus eo an dra-mañ evit ar bloavezioù da zont. Hag ivez pouezit pep hini d'e dro. Evel-se e ouzoc'h pe re a zo founnus, ha pegeit e chomont founnus. Gouzout a rit e ranker nevezi an had eur wech an amzer, d'ar gwiniz dreist-holl, ne vez ket gounezet mat. Mes diwallit

c'houi hoc'h-unan diouz an dra-se. Mar kredit ar varc'hadourien ez eot d'hen ober marteze aliesoc'h eget ne deo ret.

Setu ar gwiniz trouc'het, dournet, krazet ar gwella ma c'heller. Ret eo e virout hag e werza. N'eo ket aes atao.

A-raok pep tra, evit ar re o deus plas a-walc'h, krevier, eun hangar, eul lec'h bennak sec'h-kenañ, interest ez eus o lakaat an ed e-barz, kerkent ha ma vez trouc'het. Diwezatoc'h e vo dournet, nebeut-ha-nebeut, pa vo amzer, betek ar goañv. Evel-se n'ho po ket kement a labour e-pad an hañv. En eul lodenn eus ar Frañs e reer e-giz-se, e-kichen Paris, en Nord, hag all.

Mes, forz penaos e vo dournet, ret eo gwerza ar gwiniz. Hast hon eus a-wechou d'hen ober, da gaout arc'hant digantañ da genta, pe c'hoaz mar hoc'h eus aon na chomo ket mat ha sec'h, mar n'hoc'h eus ket plas a-walc'h. Ha gwell eo koulskoude gwerza ar gwiniz nebeut-ha-nebeut, dre lodennou bihan. A-hend-all e rankfec'h hen ober marteze pa vo izel ar priz.

Mes evit gwerza nebeut-ha-nebeut e ranker diwall mat an ed, derc'hel ar greun sec'h, hag e stad vat. Arabat e lakaat dioustu e grignolou. Ret eo da genta, endra ma vo plas, e skigna er solier, hag e veska gant ar bal, bep miz, hag e lakaat war-eeun er seier d'e werza. Eur varc'hadourez vat ho pezo neuze.

Mes evit se, e leverot d'in, plas a zo ezomm. Hag ouspenn se, arc'hant a zo ezomm a-wechou. Setu perak, evit ober servij d'an dud, d'ar re n'o deus ket plas a-walc'h, d'ar re o deus ezomm kaout arc'hant dioustu, hag evit ma na vo ket gwerzet holl an ed en eun taol e fin an hañv, o lakaat ar priz da goueza, — evit an holl draou-se ez eo bet savet gant an *Office Central* ar pezh a zo anvet *Vente Coopérative*.

Vente Coopérative

Gant ar c'houer ez eo gwerzet e winiz, kerkent ha ma 'z eo dournet, d'an *Office Central*. N'en deus ket mui da brederia outañ. An *Office Central* a gemer anezañ ; paea a ra dioustu an hanter. An hanter all a vo paeet a-benn tri miz, d'ar *moyenne* eus ar priz e-pad an tri miz-se. Graet e vezo ar werz evit tri miz, pe c'hoaz evit diou wech pe deir gwech tri-miz. En doare-se ne werzot biken d'ar priz izela, mes biken d'ar priz uhela kennebeut, evel just : ar priz etre ho pezo atao.

Ha penaos emañ an *Office Central* e stad da gemer ho kwiniz dioustu ? Abalamour m'en deus plas da loja an ed ha da c'hortoz evit e werza nebeut-ha-nebeut. Bez' en deus hizio an deiz daou di evit se. E *Côtes-du-Nord* ez int. Tiez all a savo pa vo ezomm.

An holl o deus interest oc'h implij, hervez o ezommou, ar werz *coopérative*, dreist-holl ar re

n'o deus ket kalz a blas, ha d'ar re o deus c'hoant da gaout eur soum arc'hant dioustu goude an eost. Biken n'ho pezo neuze ar priz izela. Mes ar priz uhela n'ho po ket ivez. Setu perak e lavaran c'hoaz: ret eo kompren mat an dra-mañ a-raok e implij.

**

Setu petra am boa da lavarout d'eoc'h diwar-benn ar gwiniz. Traou evel-se a c'heller lavarout diwar-benn an edou all, kerc'h, segal, heiz. Implijit-i er memes giz, o lakaat evez outo memes tra.

Al laez hag an amann

C'hoant am eus da gomz d'eoc'h hizio eus an holl draou e-barz eun tiegez, a sell ouz al laez, an amann, an doare d'hen ober, d'e gempenn ha d'e werza.

Mat eo maga mat ar chatal, lakaat e holl breder ennañ, goro ar saoud hep loustoni ebet, ha kempenn an amann gant evez. Hogen ouspenn se e ranker konta.

A dra sur ez oc'h boas d'ober ho labour a vevdez. Mes mat eo soñjal eun tammig el labour-se, en traou hoc'h eus bemdez en ho taouarn. Eur wech anavezet gwelloc'h an traou, e reot gwelloc'h ho labour, ha dreist-holl e c'hellot tenna muioc'h a c'hounid dioutañ.

Soñjit en dra-mañ : ar vuoc'h a zo evel eur *machine*, a zo graet al laez ganti. Ret eo gouzout mat pegement a laez a zo da gaout gant ar *machine*-se ; petra eo al laez, penaos ez eo graet, petra ez eus e-barz ; penaos e vez troet en amann, evit gouzout perak e vo an amann mat pe fall, hag evit dont e stad d'e werza gant mui a c'hounid.

Setu ar pemp poent hon eus da welout er brezegenn-mañ :

1/ Pegement a laez a zo da gaout digant eur vuoc'h.

2/ Petra eo al laez.

3/ Penaos ez eo graet an amann.

4/ Kontou.

5/ Gwerza mat ha kaout ar muia, da lavarout eo : *coopératives* ha *contrôle laitier*.

1. — *Pegement a laez a zo da gaout digant eur vuoc'h ?*

Eur vuoc'h vat eus ar vro, maget mat ha yac'h, a bouez etre 400 ha 500 kilo.

Konta a c'heller e roio da bep leue 2.000-2.500 litr a laez.

E-pad 100 devez e roio 12 litr bemdez : 1.200.

E-pad 100 devez e roio 8 litr bemdez : 800

E-pad 100 devez e roio 4 litr bemdez : 400.
en holl... 2.400

Hogen eur *maximum* eo an dra-se ; ouspenn daou viz e chomo hep laez. Peurliesañ e sec'ho abretoc'h. He leue a c'hell dont diwezatoc'h eus an eil bloaz d'egile. Bez' ez eus saoud ha na sec'hont ket. Hogen neuze, pa 'z eo tost al leue, arabat implij o laez. Bezit eürus eta ma rofe bep bloaz eur vuoc'h war-dro daou vil litr.

Saoud Kerne, hag a zo bihanoc'h (tri c'hant kilo

a bouez pe war-dro), a ro war-dro 1.600 litr a laez ar bloaz. Ne dint ket diaes evit ar boued. Neuze ez eus interest a-wechou ganto, abalamour, ouspenn se, ez eo o laez karget-kenañ a lard, da lavarout eo, a amann.

Pa c'heller gwerza eeun al laez d'an dud, ez eus atao interest d'hen ober, gant ar priz ma 'z a bre-mañ al laez (pemp pe c'houec'h real al litr). Hogen ne c'heller ket hen ober atao : nemet e-kichen ar c'hêriou bras, hag e-pad an hañv a-hed ar mor, war an aochou. A-hend-all, en hor bro, e vez implijet al laez d'ober amann.

2. — *Penaos ez eo graet al laez*

Laez buoc'h a zo dour, o kaout ennañ traou all, a zo teuzet, mesket e-barz :

1/ *Matière grasse*. — danvez lard, an danvez ma 'z eo graet an amann gantañ.

2/ *Matière azotée*. — danvez a *azote*; hennez eo a laka al laez da sevel; ar memes tra a ra d'ar fourmaj; anvet e vez *kazein (caséine)*.

3/ Sukr: ar sukr-laez.

4/ Eun danvez all bennak : *phosphate, potasse* hag all; ar c'hoalenou a bep seurt, teuzet en dour. E-barz eul litr laez ez eus war-dro :

900 gramm dour

36 *matières azotées*

35-50 *matières grasses*

46 *matière sucrée*
7,5 c'hoalenou

Eun tammig pounneroc'h eo al laez eget an dour :
al litr laez a bouez war-dro 1.030 gramm.

Lard pe *matière grasse* al laez a ra ennañ pouloud bihan-kenañ o neuñ en dour. O gwelout mat a reer gant ar mikroskop. Ar pouloud bihan-se, skañvoc'h eget an dour, a bign nebeut-ha-nebeut war c'horre al laez. Evel-se en em c'hra an dienn. O skei gant nerz war ar pouloud-se, da lavarout eo, o ribota, e vezint torret ha staget an eil ouz egile : evel-se ez eo graet an amann.

Ouspenn ar pezh am eus lavaret d'eoc'h, ez eus c'hoaz el laez traou all a zo bihan, hogen talvoudus-kenañ : an traou-se a zo ar mikrobou. Diskleriet em eus d'eoc'h dija en eil kentel diwar-benn an teil, petra eo an anevaled munut-se, a cheñch doare an danvezou emaint o vev enno. Kerkent ha ma vez goroet al laez e kreskont ennañ. Lod anezo a laka an dienn da zarevi. Lod all a ra al laez trenk eun tammig da genta, trenkoc'h goude se, hag a laka erfin al laez da sevel. Ar mikrobou a vez anvet ivez fermantou.

Danvez lard al laez ne da ket da fermanti, pe nebeut. Ne vez ket debret kalz gant ar mikrobou.

Sukr al laez a zo cheñchet gant ar *ferment lactique*, hag a zo e *acide lactique* ar pezh a ra trenk al laez.

An danvez *azote* a vez debret gant mikrobou all,

hag a laka anezañ da deuzi goude eur pennadig. Evel-se ez eo graet ar fourmaj.

Kement tra a zo lous a laka da greski el laez meur a vikrob fall. Ret eo eta, evit kement tra a seil ouz al laez hag an amann, derc'hel mat da gaout atao pep tra propr, hep loustoni ebet : gwalc'hi mat e zaouarn, gwalc'hi an traou gant dour tomm hag o diwall diouz pep tra lous, poul-trek pe a c'houez fall.

3. — *Penaos ez eo graet an amann*

Graet eo an dienn gant ar pouloud bihan, *matière grasse*, a bign nebeut-ha-nebeut war c'horre al laez. Mes hizio an deiz e c'hellomp ober buanoc'h gant eun diennerez : eur benveg a vez lakaet al laez ennañ, ha pa vez troet, setu an dienn o tont er-maez en eun tu, hag al laez diennet en tu all. Souezus eo kement-mañ. Petra a zigouez 'ta neuze?

Labour an diennerezed :

Likit eun dra bennak da drei buan-kenañ : an tammou pounnera eus an dra-se o deus ar muia c'hoant da vont kuit. E-kreiz e chom an tammou skañvoc'h. Soñjit en eur c'hrouer da niza ed hervez ar c'hiz koz : e-touez an ed ez eus eun tammig pell, greun fall, loustoni vihan, traou hag a zo holl skañv. Ha pa vez ar vaouez o kregi er c'hrouer gant he daouarn hag ouz e drei nerzus-kenañ, setu dispartiet an ed diouz an traou all, an traou skañv, a zo deut d'en em voda e-kreiz ar c'hrouer.

Sellit ouz al laez bremañ : skañvoc'h eo ar pou-loud amann eget an dour. Ma likit al laez da drei buan-buan, e chom an dienn e kreiz ; al laez diennet an yelo war ar bord. Dastumit-i pep hini a du, ha graet eo labour an diennerez.

En diennerezed ez eus eun doare boutailh, ar volenn, hag a dro buan-kenañ. En diabarz e vez lakaet alies traou evel plajou pe evel kili, ma vo skoet an dienn warno ha dispartiet mat daoust d'al laez da zont. Dre ar c'hreiz war-laez, ez a an dienn er-macz. Dastumet e vo gant eur c'han, pe eun *tuyau* hag al laez diennet gant eun all.

Gant eun diennerez vat e teu en dienn 95 dre gant eus danvez lard (*matière grasse*) al laez. Nebcutoe'h ez eus mar bez dastumet gant al loa ; muioc'h a zo kollet.

Pep hini a oar ober gant an diennerez, hizio an deiz : lakaat evez mat da zerc'hel an traou propr, hervez ma 'z eo diskleriet gant ar varc'hadourien a werz an diennerezed. Bez' ez eus meur a seurt anezo, Alfa Laval, Melotte, hag all. An traou-mañ a ouzoc'h koulz ha me. N'eus ket ezomm lavarout muioc'h war ar poent-mañ.

Setu dastumet, fors penaos, an dienn. N'eus ket a amann mat da gaout gant dienn fresk. Ret eo e lakaat da zarevi e-pad daou pe dri dervez. Neuze e teuio trenk eun tammig (sukr al laez, gant ar *ferment lactique*, a ro *acide lactique*) ; gant an asid-se ez eo cheñchet eun tammig danvez an amann. Evel-se e teu blaz mat an amann. Gant eun dienn

fermantet re, darevet muioc'h ma 'z eo dleet, ez eus amann kreñv, prest da vouta.

Ribota. — Bremañ e rankomp skei war ar pou-loud bihan a zo deut en dienn evit o dispaka, da lavarout eo e rankomp ribota.

Bez' e kaver ribodou a bep seurt :

Ribodou ar c'hiz koz, anavezet gant an holl.

Ribodou nevez : eus an Normandi, eun donnell vihan ; eus an Danmark ; ribodou o trei o-unan, hag all.

Mat int holl. Setu amañ petra am eus da lavarout d'eoc'h diwar-benn se :

Arabab lakaat er ribod muioc'h a zienn eget an d'ou drederenn eus ar ribod.

Starda kercent ha ma vez graet an amann.

Ribota atao hervez ar c'hemennou roet evit pep seurt ribod. A-hend-all ne vefe ket ribotet a-walc'h an dienn, pe e vefe ribotet a re.

An amann, pa vez graet mat, a chom mat gwelloc'h eget an dienn. Abalamour da se e ranker ribota alies, teir gwech ar sizun mar deo ret, kercent ha ma 'z eo dare an dienn.

Eur wech graet an amann e ranker kas kuit al laez ribod. Goude se, gwalc'hi an amann meur a wech gant dour fresk, a vezo kaset kuit bep gwech. Ar pezh a zo ar gwsa evit amann hor bro, an drase eo : bez' ez eus re a laez ribod o chom ennañ. Dre se e teu da fermanti, da lavarout eo, da vouta. Ret e vefe labourat gwelloc'h an amann, oc'h implij eur *malaxer*.

N'eo ket anavezet a-walc'h ar *malaxeriou* betek bremañ. Ha koulskoude ne c'heller ober tra vat ebet hep eur *malaxer*. Gouzout a rit penaos ez int : eur seurt plad, ledan a-walc'h, e koad ; warnañ e tro eun tamm koad all, evel eur ruilhenn pe eur werzid. An amann, lakaet war ar plad, a zo ledanaet gant ar ruilhenn-se, hag al laez ribod a ya kuit war ar bord.

Bez' ez eus meur a seurt *malaxeriou* : hiniennou, ar re vihan, a reer ganto gant an daouarn hepken, o kregi e penn ar ruilhenn. Ar re-se, ar marc'hadmata, n'int ket marteze ar re wella. E-barz eun tiegez eun tammig brasoc'h e c'heller ober gant eur *malaxer* o trei gant eun dournikell, evel en diennerez. Ar re vrasa a stager d'eur moteur.

Priz ar binviachou-se a zo war-dro priz eun diennerez, eun tammig nebeutoc'h. Mes ar priz a vo paeet buan.

Gouzout a rit, va mignoned, ar re ac'hanoc'h da vihana a zo koz a-walc'h, petra a zo digouezet gant an diennerezed. Gwechall ne oa hini ebet. Ha bremañ ez implijer an diennerezed a bep tu, daoust d'ar priz beza ker. Komprenet eo bet gant an dud ez eus interest da gaout ar re-se. Memes tra o zo da gaout gant ar *malaxeriou*. E pep tiegez e rankfed kaout unan. Eun tamm dispign eo da genta, mes gounid bras a zo da gaout hep gortoz pell.

Oc'h ober evel-se ho pezo eun amann gwalc'het gwelloc'h, a chomo mat pelloc'h amzer. An hini a vez graet peurliesa, evit hizio, a zo mat da genta,

hogen buan e teu ar c'houez fall, hag ar blaz fall ennañ. Ne vo ket pell an dud a-raok gwelout ma 'z eo gwelloc'h graet hoc'h amann: hennez a brenint.

Petra ober gant laez an diennerez ? Bez' ez eus c'hoaz ennañ 2 dre vil a zanvez lard (*matière grasse*), — danvez *azote* ha sukr al laez, a zo, koulz lavarout, holl el laez diennerez. Hemañ, eta, a zo mat da voueta tud ha chatal ; mat-kenañ evit boueta ar moc'h : e kement lec'h ma 'z eus saoud ez eus moc'h ivez.

4. — *Kontomp eun tammig*

E-barz eul litr laez ez eus war-dro 50 gramm a amann. Dek litr laez a roio 500 gramm, da lavarout eo eul lur amann.

Setu petra a c'hell rei eur vuoc'h vat pa vez o rei he laez ar muia.

N'eus ket atao kement a amann el laez. Peurvuia e vo ezomm 11 — 12 litr da gaout eul lur amann. Evit eur bloaz, her gwelet hon eus dija, e roio eur vuoc'h vat eus hor bro :

2.000 litr laez, ar pezh a ra 180-200 lur a amann, da 10 lur al lur pe dost :	1.800 l.
Lakaomp ouspenn se priz al leue :	500 l.
Hag al laez diennet, war-dro 1.500 litr en holl, hag ar priz war-dro :	500 l.

Ar vuoc'h eta a roio e-pad ar bloavezh eur gounid *brut* en holl, war-dro : 2.800 l.

Ar c'hospital lakaet enni a zo war-dro 2.000 lur.

A-wechou e vezo eun tamm rabad da gaout war ar priziou-mañ, hervez m'em eus kontet warlene. Koulskoude, en hor bro, o konta pep penn-chatal a c'hell beva en eun tiegez (unan dre an hektar) ; o konta ivez dispignou ar c'hounidigez hag all, ez a an arc'hant da sevel dre se.

Hogen, evit se e ranker :

1/ Gwerza an amann ar gwella ma c'heller, hag evit se ober ha sec'ha an amann gwelloc'h, gant ar peadra a zo ret (*malaxeriu*, hag all) ; priz an traou prenet a vo distaolet buan.

2/ Konta mat pegement ez eus da gaout gant al leueou. Pa vez ker an amann, pa 'z eus kalz a voued, ez eus interest alies d'o gwerza abred. Hogen, pa ziskenn an amann, kig leue o chom ker a-walc'h (a-wechou ez a da c'houezek real hag ouspenn) ez eus interest da gaout al leue pelloc'h, ouspenn eur miz, war-dro 5-6 sizun ; n'eus ket a zroug da gaout peurlies a evit ar vamm.

3/ Konta mat an dispignou da vaga ar saoud. An traou a zo ker ; daoust da se ez eus interest alies da rei, ouspenn ar boued all :

Brenn.

Tourteaux (*arachide*, — *coprah*, — *palmiste*) hep lakaat re hag o lakaat evez war blaz al laez ha blaz an amann.

Muioc'h a laez a vo gant ar re-se.

5. — *Coopératives* ha *Contrôle laitier*

Eur geriou bennak am eus da lavarout d'eoc'h c'hoaz diwar-benn eun dra nevez, nevez evit hor

bro, hag a c'hellfe beza talvoudek-bras d'an dud evit ober ha kempenn an amann, ha dreist-holl evit e werza. Anvet e vez an dra-se : *coopératives*. Komz a rin d'eoc'h ivez eun dra a ya asamblez ganti, hag a zo anvet : *contrôle laitier*.

Evit ober gwelloc'h ha gwerza aesoc'h an amann, e c'heller sevel eur *goopérative*.

Eun nebeut tud bennak hag o deus kenetrezo saoud a-walc'h da gement-se, a ro o ger etrezo da gas holl o laez d'ar *goopérative*. Gant houmañ e vo graet an amann.

Petra eo 'ta eur *goopérative* ? Eur seurt kompagnunez, eun tammig evel eur *mutuelle*, pe gentoc'h evel eur sindikad. Dre al lezenn, gwir he deus da gaout e perc'henniez al lec'h ma 'z eo savet ennañ, an ti, an traou a bep seurt, binviou hag all, a zo e-barz. Gwir he deus da brena ha da werza. Bez' ez eus evel er Sindikajou, eur Prezidant, eur c'homite hag a gas an traou en-dro. Pep hini eus an izili a zo perc'henn eul lodenn eus ar gompagnunez.

Gwerzet e vez al laez gant pep hini d'ar *goopérative*. Da houmañ ez eus karg da ober an amann ha d'e werza. E fin ar bloaz e vo dispartiet ar gou-nid etre an holl, ar re a zo enskrivet, hervez al laez kaset gant pep hini.

Ar *goopérative* he deus dispignou da ober : ret eo kaout eun den, paet ganti evit ober an amann, hag a c'hell ouspenn se derc'hel al lagad da c'houzout ha mat pe fall e vez al laez kaset.

Kompren a rit, pa vez tud a-walc'h er *coopérative*, e c'heller ober kalz a amann en eun taol, e c'heller dre se kaout binviou niverusoc'h ha gwelloc'h eget pep den en e di. Petra a zo ret evit ober an amann ? Eun diennerez, eur bodez evit an dienn, eur ribot pe eur *malaxer*. Bez' ho pezo neuze binviou bras a labour kalz a zanvez en eun taol. N'ho pezo ket ezomm da gaout en holl kement a arc'hant ha ma 'z afec'h d'ober ar soum eus priziou an traou e pep tiegez. Hag an hini a zo karget d'ober an amann n'en deus netra all da ober. Amzer en deus da welout mat an traou. Bez' en deus termometrou da zerc'hel mat war ar poent a zo ret, na re domm na re yen. Dour tomm a zo gantañ. En eur ger, chom a ra atao er wella stad.

Mes arc'hant a zo ezomm da gement-se : eur soum arc'hant a vezo taolet gant pep den eus ar *coopérative* ; pe c'hoaz, — akomotoc'h eo an drase, — eun amprest a vezo graet gant ar *coopérative*, — e-barz eur c'hef-kredit da skouer, — amprest hag a vo distaolet nebeut-ha-nebeut war ar gounid.

Ouspenn an amann ez eus al laez diennet er *coopérative* da sevel moc'h ; ar *coopérative* a zo neuze eur seurt fabrik oc'h ober kig-moc'h.

Gwechou a zo ivez ma reer *caséine* gant al laez diennet.

Mes, en hor bro, gwelloc'h hag akomotoc'h-kenañ eo kas al laez diennet en-dro da bep hini. N'eo ket diaes hen ober, pa ranker mont da ger'hat

al laez e pep ti ; laez diennet an derc'hent a vo distaolet war eun dro.

E-pad ar bloaz penn-da-benn e roio eur vuoc'h, — arabat konta re, — war-dro 5 litr laez bemdez. A-raok sevel eur *coopérative* e ranker beza sur da gaout bemdez laez a-walc'h en holl, ha da voda tud a-walc'h, o chom tost a-walc'h an eil ouz egile. Ret eo studia ar poentou-se, en diaraog, evit pep gwech ha pep lec'h.

Ret eo kaout eun amann graet mat. Mes ouspenn se e ranker klask prenerien, o kas mar deo ret an amann da bell, da eur marc'hadour anavezet mat, ha d'an deiz merket ; traou dibosupl da ober evit eur c'houer e-unan.

Hizio an deiz, e koc'hu « *Halles de Paris* », n'eo ket priziet an amann eus a Vreiz-Izel kement hag ar re all, abalamour ma ne chom ket mat pell amzer. Ha koulskoude, gant laez saoud hor bro, e c'hellfed ober eun amann ker mat, da nebeuta, hag an hini eus al *Laiteries* ar gwella eus ar Frañs a-bez. Mes evit se e rankfed gouzout ober ha gwerza. Hag an tu gwella d'hen ober eo sevel kooperativou.

Contrôle laitier. — Bez' em eus c'hoaz da gomz d'eoec'h eus an dra-se, a c'heller sevel aes en eur gumun pa vez dija eur kooperativ. Eur wech all e livirin d'eoec'h penaos ez eo graet, hizio an deiz. Falvezout a ra d'in hen displega d'eoec'h dioustu en eun nebeut geriou :

E-barz eur bagad saoud e vo merket bemdez pe-

gement a laez a vez roet gant pep buoc'h ; pegement a amann a zo el laez ; pegement a dalv eta pep buoc'h evit an amann.

E gwirionez, n'heller ket hen ober bemdez. Ar gont a vezo graet hep sizun, pe bep pemzek devez, pe c'hoaz bep miz. Diaes eo beza aketus a-walc'h d'an dra-se. Eun den a vicher a vezo karget d'hen ober: alies e c'hell eur kooperativ sevel ar « *C'hontrôle laitier* » etre saoud hec'h izili.

Ar « *C'hontrôle laitier* » a zo bet graet en Danmark abaoe 1894 ; er Frañs abaoe ugent vloaz, 1910 pe war-dro. Gantañ e c'heller kas kuit ar saoud fall, da lavarout eo ober eur *sélection* ha dibab gwelloc'h ar saoud da gaout leueou diganto.

Bez' ez eo bet gwelet alies, e pep tiegez ma vez graet ar « *C'hontrôle laitier* » ennañ, ez a al laez hag an amann war greski buan.

An traou-se a zo diaes eun tammig, ha da sevel gant kalz tud kenetrezo. Mes petra a vo da denna gant pep tieg eus ar pezh am eus lavaret d'eoc'h hizio.

1/ Bez' ez eus interest da gonta, eur wech pe wech, pegement a laez a zo da bep buoc'h, evit kas kuit ar re fall.

2/ Lakaat evez da ober mat an amann, ha derc'hel an traou holl propr, kerkent ha m'eo bet goroet al laez.

3/ Ober al labour-se gant an traou a zo ret, diennerez, ribot ha *malaxer*.

Ar Chatal

Eun dra a dalvoudegez vras eo sevel chatal en eun ti-farm. Ne c'heller ket ober hep chatal, pa ne vefe nemet da gaout teil digantañ. Hag hizio an deiz, pa 'z eo ker an dud, ez eus interest alies o lakaat kalz a voued chatal e douar eun tiegez, geot ha melchon da drouc'ha pe da beuri, da gaout loened e-leiz kezeg ha saoud, a zigaso d'eoc'h, ma ouzoc'h o implij mat, kalz a arc'hant gant nebeutoc'h a zispign.

Departamant ar Finister a zo, e-keñver ar Frañs a-bez, an hini ma 'z eus ar muia a chatal ennañ, o konta kezeg, saoud ha moc'h. Mat eo an douar, an temz-amzer, da sevel chatal. A-viskoaz, hon eus bet loened e-leiz. Gwellaet eo bet an traou hizio an deiz, evit ar c'hezeg dreist-holl. Ha kalz a arc'hant a zo bet savet d'ar gouerien ganto. Bez' ez eus kalz da ober c'hoaz, evit ar saoud d'ar muia.

E jeneral e oa mat-kenañ loened hor bro, lavarout a ran, gouenn hor bro, ar hini a oa savet amañ e Breiz a bep amzer: saoud ha kezeg a oa nerzus, kalet ouz ar boan ha kreñv a-enep ar c'hleñvejou.

Ne oant ket diaes evit ar boued. Hogen re vihan e oant mat evit an amzer gwechall, ma oa paour ar c'hounidigez. Bremañ, gant al ludueier, gant ar binviou, gwellaet eo ar c'hounidigez. Gwelloc'h e rankomp ober ivez evit ar chatal.

Da wellaat ar chatal ez eus diou c'hiz, diou reiz mar kirit. Hag a-raok pep tra e fell d'in disklaria d'eo'h an diou reiz-se, doareou da ober hag a zo ar memes re evit kement chatal a zo, ar c'hezeg kerkoulz hag ar saoud, hag ar moc'h ivez. Evit ar plantennou zoken e rankomp ober memes tra, rak n'eus doare all da gaout seurtou dibabet mat, evel an hadou nevez a winiz.

Petra eo an diou reiz-se ?

Da genta, kroaza. D'an eil, dibab.

Eur ouiziegezh nevez eo kement-mañ. Betek hizio, a dra sur, e oa anavezet meur a dra war ar poentou-se, hogen ne oant ket anavezet en eun doare resis a-walc'h. Ne oa ket komprenet an traou. Dianav eo chomet c'hoaz lod anezo, mes a-walc'h a ouzer evit ma c'hellfed ober ganto.

Bez' ez eus eun dra a ouzoc'h mat: ar vugale a zo evel o c'herent a gustum:

Heñvel eo ouz e dad,

hag a denn e aer eus e vamm,

eme an dud. Tostoc'h eo da unan, d'an tad pe er c'hontrol d'ar vamm. Hag a-wechou e tenn e aer eus e gerent koz, e dad koz da skouer, pe zoken e dad kuñv.

Memes tra evit al loened: heñvel eo pep hini

ouz unan bennak eus e gerent. O kroaza eur ouenn gant eun all, da lavarout eo, o kroaza eun aneval eus ar vro gant eur marc'h pe eun taro estren, ar re yaouank ho pezo evel-se a vezo heñvel ouz an tad pe ouz ar vamm, pe eun tammig ouz an daou. Ne c'hellit ket her gouzout en diaraog. Ma kendalc'hit da groaza ar re-se gant gouenn ar vro, marteze e teuio eun deiz m'ho pezo anevaled heñvel tout an eil ouz egile; eur ouenn nevez ho pezo bet o kroaza. Hogen n'eo ket sur. Marteze ne deuo biken an deiz-se. Ha forz penaos, bez' ho pezo a-wechou loened disheñvel diouz ar re all, ha tostoc'h ouz ar re a-raok.

Eur c'hiz all pe eur reiz all a zo da wellaat ar chatal, dre ar pez a zo anvet *sélection*, da lavarout eo, an dibab: kemerout par ha parez e gouenn ar vro atao, hogen o tibab loened eus ar re wella. Mar deo mat ar ouenn, ez eo suroc'h an doare-mañ da ober. Mes pelloc'h e pado. Biken n'ho pezo loened disheñvel-kenañ diouz ar re all. N'ho pezo ket eur ouenn nevez, mes eur ouenn wellaet.

Alies, e gwirionez, e vezo graet gant an diou c'hiz-se, an eil goude eben: kroaza da genta, ha da c'houde, e-touez ar re ho pezo bet o kroaza, dibab ar re wella.

Setu petra a zo c'hoarvezet gant ar c'hezeg: gwellaet eo bet gouenn kezeg Breiz o kroaza gant eur ouenn estren, an Norfolk, o tont eus a Vro-Saoz. *Demi-sang* e oa anvet an Norfolk o-unan. Ar Saozon o doa bet ar re-se o kroaza gant kezeg *pur-sang*.

Hag amañ, o kroaza kezekenned hor bro gant Norfolk, ez eus bet eur ouenn nevez, ar *Postiers bretons*, a zo bet gwellaet c'hoaz dre seleksion, o tibab ar re wella, a zo enskrivet en eur reolenn evit se, ar *Stud-Book Postiers*.

Mes kezeg all a oa ezomm ivez evit al labouriou kriz: muioc'h a bouez ha nebeutoc'h a wad. Gouenn an *Trait Breton* a zo bet graet dre seleksion, o tibab loened ar vro, hag o kroaza eur wech bennak gent *percherons* hag eun nebeudig *ardennais*.

Gwellaet-kenañ eo bet evel-se kezeg ar Finister, ha bremañ n'eus ket ezomm kroaza gant re all. Ha zoken, o sevel kezeg ar vro peurliesha kenetrezo, n'eo ket mui, hizio an deiz, disheñvel-kenañ ar *postiers* diouz an *trait breton*.

Gant kalz a breder ez eo bet graet an traou-se: gant ar gouerien o-unan d'ober en-dro d'ar c'hezeg, da sevel an ebeulien; gant an *étalonniers*, ha gant ar re a zo e penn ar *Stud Book*, ar *Syndicats d'élevage*, an *Haras*.

Ne oa ket poan nag amzer gollet. Mat eo aet an traou, arc'hant savet e-leiz, eur skouer vat eo d'an holl. Ha gouzout a ran, hizio n'eo ket ker mat, ar prizioù a zo aet da goueza. An otoioù a zo kaoz marteze evit eul lodenn, n'eo ket an dud. Ar gwella hoc'h eus da ober eo kenderc'hel ar muia ma c'hellit gant an traou evel ma 'z int.

Hogen an doareou-se da ober, a zo aet ker mat evit ar c'hezeg, a c'heller ober ganto evit ar saoud memes tra. Gouzout a ran ez eo kouezet ar prizioù

evito ivez. Hogen marteze n'eo ket ker bras an dañjer. Marteze ne bado ket kement. Atao ez eus ezomm a gig. Gant al laez hag an amann ez eus ivez, ha muioc'h c'hoaz, da c'hounit, dreist-holl oc'h ober hag o werza gwelloc'h an amann.

Eun nebeut komzou da genta, mar kirit, evit echui buan ganto, diwar-benn ar moc'h.

Gouzout a rit mat, a gav d'in, penaos ez eo hor c'horn-bro unan eus ar re, er Frañs a-bez, ma 'z eus ar muia a voc'h enno. Moc'h ha saoud a ya assemblez, e tiegeziou ar maez. Amañ ez eus kalz a saoud, kalz a laez, kalz a voc'h ivez. Ha pa vez fall ar prizioù, chom a ra ar c'hig, da vihana, evit tud an ti.

Mat eo gouenn ar vro. Bez' ez eus tud o deus kroazet ar moc'h gant eur ouenn all, *Yorkshire* ha *Craonnais*. Evel atao o kroaza ar chatal, ne doc'h ket sur eus petra a c'hoarvezo. Mat eo bet an traou koulskoude, evit ar muia. Ne deo ket heñvel ar moc'h-se ouz ar re all. Diaes eo eun tammig da genta kaout prenerien. Mont a ra mat da c'houde pa oar an dud.

Poent eo bremañ komz eus an talvoudusa am boa da lavarout d'eoc'h hizio, eus ar saoud.

Peseurt saoud a oa er vro-mañ gwechall ? Ne lavaran ket saoud Kerne, anavezet mat ganeoc'h.

Amañ, e Bro Leon, e veze gwelet saoud mesket eun tammig, ruz o liou pe ruz ha gwenn, mat evit al laez, nebeutoc'h evit ar c'hig. Bihan e oant, n'eo ket evel saoud Kerne, mes eun tamm re skañv koulskoude. Daou seurt a oa anezo, hervez an dud a vicher: gouenn ruz pe fromant, an darn vuia e Bro-Leon, ha re all, ruz ha gwenn o liou, a oa anvet gouenn *pie rouge*, dreist-holl war-zu Montroulez ha *Côtes-du-Nord*. Mes eun tammig eus an daou seurt-se a oa kavet, mesket kenetrezo, tu pe du e tiegeziou ar vro-mañ.

Evit rei korf d'ezo, ez eo en em lakaet an dud, hanter-kant vloaz 'zo hag ouspenn, da groaza ar chatal-se gant eur ouenn estren, ar ouenn *Durham*, o tont eus a Vro-Saoz, anevaled tevoc'h kalz, mes nebeutoc'h a laez ganto. Gouzout a ran, klask a rae an dud dibab ar re a oa mat evit al laez, ar muia ar gwella. Petra a zo digouezet neuze ? Ne oa ket fall atao. Sevel a rae priz ar c'hig, ha gant ar chatal-se e oa gounid evit al leucou, ha dreist-holl evit ar chatal lard.

Setu penaos, o kroaza gant *Durham*, mes o tibab koulskoude ar re a oa ar gwella evit al laez, ez omp deuet da gaout ar pezh a zo anvet hizio *race armoricaine*, da lavarout eo, e gwirionez, chatal ar vro, kroazet muioc'h pe nebeutoc'h, gant *Durham*.

E-touez ar ouenn *Durham*, e Bro-Saoz, e vez kavet daou seurt: *Durham-kig*, ha *Durham-laez*. Mes eur fazi a zo bet graet ganimp: o vont da

glask tirvi e Bro-Saoz, n'hon eus ket choazet mat atao, hag a-wechou hon eus prenet anevaled *Durham-kig* e-lec'h *Durham-laez*, dreist-holl ar wech diweza m'hon eus prenet tirvi e Bro-Saoz, er bloave, 1921.

Eun nebeudig eus saoud ar vro a zo bet kroazet ivez gant ar ouenn a Normandi.

En eur ger, eur chatal mesket-kenañ hon eus amañ, en amzer bremañ, tevoc'h eget an hini gwechall, mes disheñvel-kenañ an eil diouz egile, mat a-wechou, fall alies, dreist-holl evit al laez.

Abaoe 1909 ez eo dalc'het eur reolenn, eul levr anvet *Herd Book*, evit ar *race armoricaine*, ma enskriver ennañ an anevaled a zo, ar muia posupl, tost d'ar furm kavet mat.

Hogen, oc'h ober atao hervez furm ar chatal, evit ar priziou roet e pep konkour, evit an anevaled da lakaat en *Herd Book*, setu petra a zo c'hoarvezet: bez' ez eo an tosta d'an *Durham* a vez atao kavet ar gwella, hep lakaat evez a-walc'h ouz al laez hag ouz an amann.

Ha bremañ, petra 'zo ezomm eta neuze ?

A-raok pep tra, a-raok klask gwellaat ar ouenn, ret eo klask an anevaled a zo mat dreist-holl evit al laez hag an amann.

Bez' o divije gellet an dud ober kement-se hep kroaza, hag o tibab e gouenn ar vro ar re a oa teo a-walc'h: eun doare da ober hag a zo sur, mes a c'houlenn pell amzer.

Hogen, ar pezh a zo graet a zo graet. Ret eo ober

gant ar chatal evel ma 'z eo, hag ar gwella d'ober eo kemerout ar *race armoricaine* a vremañ, gouenn kroazet e gwirionez, o tibab enni dre seleksion an anevaled ar gwella gant ar pezh a zo anvet *contrôle laitier*.

Petra eo eta ar *contrôle laitier* ?

E-barz eur bagad saoud e vezo merket bemdez pegement a laez a vez roet gant pep buoc'h; pegement a amann ez eus el laez; pegement e talv eta pep buoc'h evit an amann.

E gwirionez, ne c'heller ket hen ober bemdez. Pep sizun e vo graet ar gont, pe bep pemzek devez, pe c'hoaz pep miz.

Oc'h ober evel-se e kevot traou souezus: saoud hag a zo mat-kenañ, ha ne ouiec'h ket, daoust d'eo'h da veza aketus. Ha dre se e c'heilot kas kuit ar re n'int ket ker mat, ober eur seleksion, dibab ar gwella da gaout leueou diganto.

Eun dra nevez eo ar *c'hontrôle laitier*. Abaoe 1894 e vez graet e Danmark. Er Frañs, ugent vloaz a zo. Bez' ez eo bet gwelet alies, koulz lavarout atao, e pep tiegez ma vez graet ar *c'hontrôle laitier* ennañ, ez a al laez hag an amann war greski buan. Hogen diaes eo t'ha bep kouer en e du beza aketus a-walc'h evit ober an dra-se en eun doare reiz hag hep fazi. Hag ouspenn se ne dalvo nemet d'ar perc'henn e-unan.

Gwellaat ar chatal a zo eun dra da ober gant an holl, evit an holl. Ar *c'hontrôle* a vo

graet gant eun den karget d'hen ober. Ar pezh a gavo a vo gouezet gant an holl, ha muioc'h a dalvoudegez a vezo d'ar perc'henn: brudet mat e vo e chatal.

Setu penaos ez eo graet an traou, hizio an deiz:

E pep kanton ez eus eur *Syndicat d'Elevage*. Ar sindikalad-se, an hin! eo en deus karg da zigemerout ar pennou chatal en *Herd-Book*. Nao mil penn-chatal a zo enskrivet hizio e *Herd-Book* ar *race armoricaine*. Evit ar re, — saoud ha tirvi, — a zo kavet ar gwella, e vez roet eur soum arc'hant evel prim gant ar gouarnamant.

Hag ouspenn se, abaoe 1929, ez eus er Finister eur *c'hontrôle laitier* savet gant ar gouarnamant. Eun den, o chom e Kemper, en deus karg a gement-se. Daou di e pep kanton, da lavarout eo, e pep sindikad, a zo digemeret da gaout ar *c'hontrôle laitier*.

E pep ti merket e teu ar c'hontroler, eur wech ar miz, d'an noz, pa emañ ar merc'hed o c'horro ar saoud. Derc'hel a ra ar gont eus al laez gorroet, evit pep buoc'h en he zu. Konta a ra ivez pegement a amann ez eus el laez. Ar peadra d'hen ober a zo bet kaset gantañ. En ti e chom betek ar mintin, evit ober ar memes tra neuze. Graet eo eta ar gont evit eun devez penn-da-benn. An niverou kavet a zo skrivet *officiel* evit pep buoc'h, ha skrivet diou wech: eur wech evit c'hontroler, eur wech evit ar penn-ti.

HERD-BOOK ARMORICAIN

Dalc'het abaoe an 3 a viz kerzu 1919.

Ennañ: 1.000 penn-ti

gant: 9.000 penn-chatal

Pep bloaz e vez enskrivet ennañ war-dro 900-1.000 leue nevez c'hanet.

CONTROLE LAITIER

Graet abaoe mezeven 1929 e Departamant ar Finister.

30 ti a vez kontrolet:

17 evit ar *race armoricaine*, gant 129 buoc'h.

13 evit ar *race pie noire*, gant 130 buoc'h pe war-dro.

30 en holl, gant war-dro 260 buoc'h.

An tiez-se a en em gav e kantoniou:

Landivizio, Lokournan, Kastell-Paol, Ploueskad, Lesneven, Laniliz, Gwitevede, Gwitalmeze, Landerne ha Taole, evit ar *race armoricaine*.

Kemper, Pont-e-Kroaz, Douarnenez, Kemperle, evit ar *race pie noire*.

Evit saoud Kerne (*race pie noire*), n'eo ket diaes an traou: n'eus nemet dibab e gouenn ar vro, gant eur seleksion.

Saoud Kerne a bouez 250-300 kilo. Ar re seleksionet dibabet mat, betek 350-400 kilo. Ar saoud eus Kerne o kaout pep bloaz 2.500 kilo laez pe ouspenn a vez lakaet el *Livre d'Elite*.

Bez' e vefe doareou all da ober ar *c'hontrolaitier*. N'eus nemet eun dra a zo ezomm: kaout

unan bennak, ma 'z eus fiziañs da gaout ennañ, hag a zo gouest d'ober ar gont, ha da gas an traou.

Pa 'z eus eur kooperativ, n'eo ket diaes d'ezhi sevel ar *c'hontrolaitier* etre saoud hec'h izili. Ar *sindikajou agricoles* a zo gouest ivez d'hen ober, pe da vihana da harpa an dud d'hen ober.

C'hoantaet em eus hepken tenna hoc'h evez war eun dra a c'hell beza talvoudek-bras d'an holl, pa vezo anavezet ha komprenet mat gant ar gouerien: o interest eo. Eun dra ret eo, a dra sur, ober ar *c'hontrolaitier* ha kenderc'hel e-pad eur bloaveziou bennak, a-raok ober eur wir seleksion, ha dibab mat al loened, o c'houzout e gwirionez petra a reomp: eul labour da ober gant an holl kenetrezo. Eur seurt labour, a oa eun tammig evel hennez, a zo aet da vat evit ar c'hezeg. Fiziañs, am eus e vo kaset an traou da vont mat en-dro evit ar saoud ivez.

Hep gortoz mui ez omp deuet a-benn da gavout dija gant ar *c'hontrolaitier* eun traou bennak a zo mat da c'houzout:

Bez' ez eus saoud, da skouer, o tont eus an tirvi *Durham* prenet e 1921, saoud hag a oa kaer-meurbet da welout. E meur a gonkour o deus gounezet ar priz. Hag eur wech graet ar *c'hontrolaitier*, gwelet eo bet ne oa ket kalz a laez ha dreist-holl a amann ganto. Evit hiniennou, ne zalc'hent ket al laez 300 deiz. Kontet eo bet 15-1700 kilo laez, ha war-dro 80 kilo a amann, en holl, ar pezh n'eo ket a-walc'h.

A-hend-all, saoud *armoricaines* a zo bet kavet, hag a ro 25-28 kilo laez en eun devez, gant 1 kg. 200 a amann, da lavarout eo, tost da zaou lur hanter.

**

Traou evit an holl eo kement-se. Eun nebeut komzou am eus da lavarout c'hoaz evit ar pezh a zo d'ober da bep unan en e di.

Da genta, lakaat evez piz ouz an taro. Da gustum e vez kaset ar saoud d'an hini tosta hep lakaat evez ouz ar ouenn, hep soñjal mat pegement e talv. Ha talvoudegez vras ez eus d'an taro. An hini a zo bet ganet gant eul laezerez vat, a vo saoud mat ivez da gaout digantañ peurliesha. Ret eo klask eun taro mat, anavezet mat e gerent. Kit pelloc'h eun tammig mar deo ret, paeit eun tammig keroc'h. Ne vo ket arc'hant kollet nag amzer gollet kennebeut.

Eur c'homzou bennak erfin diwar-benn ar boued.

Boued da beuri, geot ha melchon, hon eus a-walc'h a gustum. Panez ha rabez ivez. Hogen alies n'eus het a-walc'h a voued kreñv, karget a azot. N'eus ket kalz, ivez, e douar Breiz, a *matières minérales*, fostat ha raz. Evit se, da genta: trouc'ha ar foenn abred. Founnusoc'h eo neuze. O c'hortoz re e teu evel kolo. Hag ouspenn se, interest a zo alies oc'h implij brenn ha *tourteaux* muioc'h ma vez graet. Er brenn, en *tourteaux* ivez, ez eus kalz a azot, a zo magus ha founnus d'ar chatal. Arabat

koulskoude rei re anezo, a zo kreñv-kenañ, ar pezh a rafe droug d'al loened: betek 2 gilo, pevar lur bemdez e c'hellit mont gant an *tourteaux*. Neuze e vo muioc'h a vagadurez d'ar saoud, ha muioc'h a laez diganto. Kerc'h malet, kerc'h flastret, a zo gwelloc'h c'hoaz, gant ar *matière minérale* a zo e-barz.

Setu eur reolenn evit boued ar chatal:

E-pad an hañv :

Kas ar saoud da beuri. Ouspenn se eun tamm boued kreñv (brenn, *tourteaux*, hag all) bemdez d'ar re ez eus daouzek litr laez ganto hag ouspenn. Evit ar re all, a-walc'h eo peuri.

Deliou rabez hag irvin a zo fall. Trenk eo a re.

E-pad ar goañv :

Foenn (trouc'het abred a-walc'h):

Foenn prad.

Foenn melchon, a zo gwelloc'h c'hoaz.

Boued kreñv:

Tourteaux d'arachides

Brenn

Kerc'h malet

Lann pilet, gant geot.

} mesket evit ober eur gwelien.

Setu amañ pegement a zo mat, e-pad ar goañv, evit eur vuoc'h 600 kilo, daouzek kant lur a bouez:

5 kilo foenn melchon.

30 kilo rabez.

1 c'hilo kerc'h pe heiz malet.
1 c'hilo *tourteaux*.
Ha kas ar vuoc'h eun tammig da beuri.

Setu erfin eun aliou bennak evit yec'hed mat ar saoud, ma vo muioc'h a laez ganto:

Eur vuoc'h, pa chom al laez ganti, a rankomp dizec'ha nebeut-ha-nebeut, ma chomo hep laez eur miz hanter, daou viz kent al leue. Goude ma vo halet, gortozit dek sizun pe dri miz a-raok he c'has d'an taro. Gant eur vuoc'h vat e vo eul leue bep bloaz, hep diaraogi. Dek miz e vo laez ganti; daou viz evit diskuiza ar bronnou. Neuze e kendalc'ho gant al laez: 300 devez da skouer. Ne day ket buan da gosat, ha tevoc'h e vo al leueou.

Setu, va mignoned, ar pezh am boa da lavarout d'eoc'h diwar-benn ar chatal. Douar Breiz a zo mat-kenañ da sevel chatal. Interest bras a zo ouz hen ober ar gwella ma vez gelllet. Ezomm a zo evit se kaout tud a gar ar vicher. Amañ paotred ha merc'hed a oar an dra-se. Hogen ouspenn se e ranker konta.

Gant ar 400.000 penn-chatal a zo er Finister, e vo kalz muioc'h a c'hounid, pa en em lakaio an dud da gonta gwelloc'h, dreist-holl gant ar *c'hontrôle laitier*. Hag ivez, evel m'em eus hel lavaret dija, pa vo savet tu pe du ar pezh a zo anvet *coopératives laitières et beurrières*.

An Arc'hant

Konta an arc'hant. — Penaos e lakaat da c'hedal ha da dalvezout. — Kefiou kredit.

Ar wech-mañ em eus da ober eur gentel d'eoc'h diwar-benn an holl draou a sell ouz an arc'hant. Gant ho labour a bemeuz, nebeut-ha-nebeut, e tastumit arc'hant, o werza gwiniz, laez, amann, ha traou a bep seurt. Mes ne chomo ket holl en ho kodell. Eul lodenn vras anezañ a yelo kuit dioustu da baea an dispignou. Evit sevel arc'hant, erfin, da veva, da vaga ho familh, e rankit dastum muioc'h eget an dispignou, hag evit hen ober mat e rankit konta mat.

Da c'houde, pa chomo eun tammig arc'hant, pe tra ober gantañ, gant an hini n'hoc'h eus ket ezomm dioustu ? Plasa anezañ ar gwella ma c'hellit. Hag erfin n'ho pezo ket atao marteze arc'hant a-walc'h da baea an dispignou: ampresta arc'hant a zo eun dra dañjerus peurliesañ; gwechou a zo koulskoude ma 'z eo talvoudus ober eun amprest da brena traou nevez, douar, tiez, binviou, hag all.

Setu petra am eus da welout ganeoc'h: penaos ober evit gouzout mat:

- 1/ Konta.
- 2/ Plasa arc'hant.
- 3/ Hag ampresta arc'hant mar deo ret.

Hizio an deiz ez eus interest bras o c'houzout mat an traou-se. Kalz a arc'hant a vez espernet pa vez kontet mat, kalz a boan ivez, pa oar mat ar penn-ti pe labour a dalv ar boan, pe hini ne ra ket. Gant labour ho spered, oc'h ober mat ar c'hontou, e c'hellot espern eul lodenn vras eus labour ho tiouvrec'h. Hag al labour-se, labour ar spered hag ar bluenn, n'eo ket diaes d'ar re a zo desket a-walc'h. Ouspenn se, evit hen ober, ho pezo sikour digant ho kwreg hag ho pugale. Setu perak em eus plijadur o welout dirazoun, deut d'am selaou, ar merc'hed koulz hag ar wazed, ar re yaouank koulz hag ar re gerc'h.

1. — Konta an arc'hant.

Eun tiegez diwar ar maez ne deo ket heñvel ouz ti eur marc'hadour. Ha meur a wech ne vez ket skrivet ar c'hontou. Talvoudus-bras e vefe koulskoude. Me a fell d'in klask ganeoc'h an doare d'hen ober, ken aes ha ma c'heller.

Da genta, skrivit bemdez pegement a arc'hant hoc'h eus resevet, ha pegement a arc'hant hoc'h eus dispignet. Skrivit an dra-se war eul « levr-journal ». E pep pajenn anezañ ez eus merket, war

ar bord a-zehou, eul lec'h evit an arc'hant resevet, hag eun all evit an arc'hant dispignet; a-gleiz e vezo skrivet petra eo pep soum arc'hant; soum an holl a vo taolet eus eur bajenn d'eben, hag ar gont a vo graet eur wech an amzer, da skouer, pep miz.

Hogen n'eo ket a-walc'h. Mat eo ober pep bloaz an *inventaire*, da lavaret eo, skriva war eur c'haier kement tra a zo d'eo'h:

Arc'hant, — pep seurt traou: chatal, arrebeuri, ..., o lakaat eur priz war bep tra, eur priz izel eun tammig, rak arabat eo kredi ez oc'h pinvidikoc'h ma 'z oc'h e gwirionez.

A-walc'h e vo eun hanter zevez bep bloaz evit se, hag ouspenn se eun abardaez evit skriva mat an traou.

Kement hini a vezo aketus a-walc'h evit ober an draou labour-se, al levr-journal bemdez, hag an *inventaire* bep bloaz, a c'hello gouzout atao pegement en deus gounezet ha pegement en deus kollet. Pa lenn e gaier, e oar pelec'h ez a ; hag ouspenn se e c'hello ober kont ar gounid evit eun dra pe dra, evit madou an douar hag evit re ar chatal. An dra-se a ranker ober evit pep labour nevez, pep gounidegez nevez, da c'houzout ha mat eo pe fall. O konta ivez an dispign, e c'heller anaout ar gounid *net*.

Pep miz, evel em eus lavaret, e vezo graet soum ar gounid hag an dispign. Hogen n'eo ket diaes hen ober aliesoc'h, pep sizun, mar kirit :

Eun deiz bennak, n'eus forz pe hini, kontit ar gounid hag an dispign, pegement ez eus etrezo : sellit bremañ ouz ar c'hef e-unan, pegement ez eus e-barz. Ret eo an diou wech kaout ar memes tra : al levr-journal a reer gantañ evel gant eul « *Livre de Caisse* ». Oc'h ober ar gont-se da fin ar bloaz ho pezo ar *bilan* evit ar bloaz. O konta er memes a.nzer *inventaire* ar bloaz hag hini ar bloaz a-raok, e welo an den ha deut eo pinvidikoc'h e-pad ar bloaz-se, pe baouroc'h er c'hontrol, hag a begement : soum ar gounid, soum an dispign, hag an daou *inventaire*, hini ar bloaz hag hini ar bloaz a-raok. Dre se e ouzoc'h pegement a arc'hant hoc'h eus dastumet e-pad ar bloaz-se.

Talvoudus eo atao ar c'hontou-se. Talvoudusoc'h c'hoaz ez int pa vez meur a rumm en eun tiegez.

Gant al levr-journal dalc'het-mat e c'heller kaout kement kont a zo ret :

— Da skouer, evit eur familh niverus, pa 'z eus bugale en oad da c'hounit o buhez ; dre se e ouzoc'h pegement e c'heller rei d'ar vugale-se.

— Ha c'hoaz : setu eun ti-farm, a zo dalc'het gant ar gerent, ha bugale dimezet : daou rumm, tri rumm marteze. Er vro-mañ, dre eurvad, hen anzav a ran, emañ an dud peurliesia gwirion pe leal a-walc'h evit ober mat an disparti. Pa vez trouz etrezo, eur gwall benn a zo kaoz kentoc'h eget an interest. Daoust da se e ranker ober ar c'hontou etre an dud evit ar gwella, hag evit se dere'hel mat al levr-journal. Hervez al levr-se e

c'heller konta dispignou pep hini ; konta a-hend-all ar pez a zo bet gounezet ha dispignet gant an holl ; dispartiet e vo ar re-mañ e daou, e tri, hag all. evit ober da bep hini e lod.

2. — Plasa an arc'hant

Eun tieg, diazezet mat, mar n'en deus ket bet a zispign bras evit eun dra pe dra, a gavo da fin ar bloaz muioc'h pe nebeutoc'h a arc'hant da lakaat a gostez. Da genta e rank paea an dleou ma 'z eus, interest an amprestou, ha zoken a-wechou disteur-el eun amprest.

Hag ar pez a chomo c'hoaz, petra ober gantañ ? Plasa an arc'hant-se.

Arabat atao kaout er gêr eur soum arc'hant oc'h ober netra : an arc'hant-se ne zoug interest ebet hag a c'hell mont gant al laer. Diwallit ganeoc'h hepken ar pez a zo ezomm evit ar vuhez a vemdez, da gaout mounreiz a-walc'h betek ma 'z eot e kêr pe d'ar marc'had. Hag an arc'hant, likit-heñ e *dépôt* : lod anezañ e *dépôt à vue* ; lod all a vez lakaet da bell amzer, o tougen muioc'h a interest, mes ret evitañ gortoz eur pennadig d'e denna.

Evit ar *placements à vue*, beza hoc'h eus ar *Caisse d'Epargne*, a ro bremañ 3,75 %. Betek 20.000 lur a c'hellit lakaat e-barz.

En eun ti bihan n'eus ket ezomm lakaat kement a arc'hant e *dépôt à vue* ; pep hini a gonto an dra-se hervez an dispign en deus da ober, ar c'hargou en deus da gaout, hervez e goñvers, a c'houlenn

muioc'h pe nebeutoc'h a arc'hant fresk, da skouer evit ar foar hag ar marc'had. Mes, en eun ti bihan, gant 5 pe 6 mil lur lakaet à vue, e vo a-walc'h atao, pe goulz lavaret. Ouspenn se hoc'h eus alies e parrezioù diwar ar maez ar pezh a zo anvet « *Les Caisses de Crédit mutuel* ». « *Caisse rurale* » ho parrez a gemero hoc'h arc'hant, o rei 3 % a interest, ar pezh a dalv ar *Caisse d'Épargne*, o konta an dispign da vont e kêr. Diwezatac'h e livirin d'eoc'h penaos ober gant ar « *Caisses agricoles* » -se.

Placements. — Pa 'z eus ganeoc'h muioc'h a arc'hant, n'hoc'h eus ket ezomm anezañ dioustu, plasit-heñ da bell amzer.

Da genta, *placements* evit eur miziou bennak, eur bloaz, pemp bloaz : e « *Caisse de Crédit agricole* » Landerne e kevot (ar re a zo sindiket, a lavaran), pep seurt *bons*, heñvel ouz ar « *Bons de la Défense nationale* » a wechall.

Bons da eur bloaz : 482 lur, 50 evit 500 lur.
da 2 vloaz : 461 lur, 50 evit 500 lur.
da 5 bloaz : 404 lur, 75 evit 500 lur.

An interest a zo paeet en diaraog.

Brasoc'h eo an interest pa 'z eo pelloc'h an amzer. Evel-se e vez kontet evit an *dépôts* :

à vue	: 2,50 %.
6 miz	: 3,25 %.
1 bloaz	: 3,75 %.
2 vloaz	: 4,25 %.
5 bloaz	: 4,75 %.

Bez' ez eus erfin, evit lakaat an arc'hant da dalvezout, ar seurtou all a *placements*. Ret eo o gwerza a-raok kaout an arc'hant : *rentes sur l'État*, *obligations*, hag all. N'ho pet ket aon da gemerout eun *titre nominatif* evit eur *placement* hoc'h eus c'hoant da ziwall pell amzer. Nebeutoc'h a wirioù a zo warno, ha diaesoc'h ez int da goll pe da laerez.

Eun nebeut bloaveziou a zo, ez eo deut interest an arc'hant da goueza kalz. Dibaot ma vez kavet eur *placement* mat o rei muioc'h eget pemp dre gant. Arabat klask kaout re. Ar re a zo fall a bromet kalz. Ha dreist-holl n'en em lezit ket da brena eur bagad a baperou a vo diskouezet d'eoc'h gant eun ti-bank dianav, pe gant tud dizonest, a ya da c'haloupat war ar maez, pe zoken gant tud onest na ouzont ket mat evit piou e labouront. An den diwar ar maez, ar c'houer, an tad a familh, en deus interest bras da gaout evit e arc'hant ar seurtou *placements* trankil ha sur, evel *rentes*, *obligations* an heñchou-houarn, *foncières*, *communales*, *de la Ville de Paris*, hag all, ar pezh a zo anvet « *valeurs de premier ordre*, ha digemeret evel *garanties d'avances* gant ar *Banque de France*.

Bez' ez eus c'hoaz eur seurt all a *placements* a c'hell beza mat, da lavarout eo, ar *placements hypothécaires* : arc'hant prestet dre baper eun noter, dre hipotek gant *garantie* war eun douar, a ouzoc'h hoc'h-unan pegement e talv. Da hep hini da c'houzout mat an dra-se, pegement e talv ar madou, pegen sur eo an den.

Evit an diwez em eus miret eur seurt *placements*, a zo mat-kenañ pa ne da ket ar priz da bignat re : prena douar, prena eun ti-farm.

Eun dra vat eo da gement kouer en deus dasmet arc'hant ; an douar-se a zalc'ho e-unan, pe c'hoaz e roio d'eun all da feurmi ; diwezatoc'h marteze e kavo mat e gaout, ma teufe er-maez eus e di, pe pa zimezo e vugale.

Memes tra, mat eo gant hoc'h arc'hant libr prena pep seurt traou hoc'h eus ezomm evit labour an douar. Ar c'houer a zo *banker* d'ezañ e-unan : pa vo arc'hant fresk ganeoc'h, prenit traou hoc'h eus ezomm evit labour an douar : douar, binviou, chatal. Ma teufe diaes ar vuhez evidoc'h-c'houi, aze e kevot ar peadra da veva : evel an interest eus an arc'hant hoc'h eus lakaet en traou-se.

3. — An Amprestou

Deomp bremañ d'ar pez am eus da lavarout d'eoc'h diwar-benn an amprestou.

Ne c'heller ket atao lakaat arc'hant a-gostez ; hervez an amzer, hervez stad pep unan, gwechou a zo ma 'z eus diouer a arc'hant fresk, ha ma ranker ampresta.

Eun dra dañjerus eo atao, soñjit mat en dra-se. Kement hini a amprest da baea e zispign a ya da goll : arabat hen ober. N'eus amprest mat da ober nemet an hini a zo graet evit prena eun dra bennek a labourot ganti, evit gwellaat ho stad. Neuze, n'eo ket fall atao ampresta arc'hant ; talvoudus

eo a-wechou, evit an hini a oar mat pelec'h ez a, petra en deus c'hoant da gaout, evit an hini a wel sklaer hag a zo prudent-kenañ : da brema eun ti-farm, da skouer, da brema traou da labourat, pe da zaspen eul lodenn heritaj digant e genseurded.

Gant eun tamm douar pe eun ti evel *garantie*, e c'heller ober eun amprest dre hipotek. Dre skoa-zell eun noter e kevot arc'hant war hipotek da n %, evit pemp bloaz, da skouer. Eur wech echu an amzer, e c'hellot peurliesha nevezi an amprest o paea ar mizou.

E « *Crédit Foncier* » e kevot arc'hant war hipotek da 6,25 %, a vo distaolet ganeoc'h nebeut-ha-nebeut a-hed 30 pe 40 vloaz dre *amortissement*, da lavarout eo, pep bloaz e paeit eur soum arc'hant, ar memes atao, hag a gompren an interest hag eul lodenn eus an dle ; dre se, pa vo echu an amzer, e vo distaolet an holl, interest ha kapital. Talvoudus eo alies an amprestou-se da reizha traou a familh pe da brema douar.

Bez' ez eus doareou all da ampresta, hag a zo talvoudus-kenañ evit ar gouerien, e-barz kefioukredi graet a-ratoz evito.

Komzet em eus dija, o tiskleria d'eoc'h penaos plasa an arc'hant, eus ar c'hefiou-se, « *Caisse de Crédit mutuel* », a zo graet er memes taol evit plasa hag ampresta. Poent eo bremañ displega d'eoc'h, dre vras, petra eo an dra-se, anvet « *Crédit agricole* », ha petra eo ar c'hefiou-se.

Eur c'hef mutuel a reer gantañ evel gant eur mu-

tuelle-assurance. An dud o deus lakaet arc'hant kenetrezo, a zoug interest d'ar re o deus hen lakaet, hag a zo prestet d'ar re o deus ezomm, o kemerout diganto eun interest ivez, brasoc'h eun tammig eget ar c'henta; an diferañs a zo ret da baea dispignou ar c'hef, ar pez a zo nebeut; n'eus ket a gapital, n'eus benefis ebet da gaout, n'eus ket a c'hounid da baea d'an afer, evel en eun ti-bank. Dre se e c'heller, e-barz eur c'hef mutuel, rei d'an dud o deus lakaet arc'hant ennañ eun interest bras, ha goulenn digant an ampresterien eun interest izeloc'h eget en eun ti all.

Pere eo ar c'hefiou-se ?

Da genta, ar pez a zo anvet « *Caisses rurales* », *systeme Raffeisen*. Bez' ez int kefiou mutuel o kemerout *placements à vue* hepken, hag o rei hizio an deiz tri dre gant eus an arc'hant. 1 % a vez kontet evit dispignou ar c'hef, ar pez a ra, evit an interest pæet gant eun amprester, 4 %.

N'em eus ket ezomm komz anezo pell amzer, anavezet mat an eil gant egile. Sur int, pa 'z int kefiou savet en eur gumun, evit tud ar gumun, anavezet mat an eil gant egile. Sur int, pa 'z int staget etrezo, e pep departamant hag er Frañs abez. Mat int da ampresta, ha da lakaat arc'hant *à vue*, mes *à vue* hepken.

Ev *Office Central* ivez ez eus eur C'hef mutuel, a zo talvoudus-kenañ evit ar gouerien. Hemañ a gemer an arc'hant *à vue*, pe da bell amzer, evel em eus diskleriet d'eoc'h.

Evit an hini en deus c'hoant da ampresta, e kavo aze, e » *Caisse syndicale du Finistère* », arc'hant da :

6 % betek 2 vloaz.

6,50 % etre 2 ha 10 vloaz.

Evel *garanties*: daou zen, *cautions*, da nebeuta. Pe c'hoaz paperou (*titres, titres de rente*, hag all) hag hipotek.

Bez' ez eus erfin ar c'hef-kredit « *officielle* », savet gant ar gouarnamant: « *Caisse nationale de Crédit agricole* ». He lodenn amañ : « *Caisse régionale de Crédit agricole* », e Kemper. Ouz ar c'hef-se eo staget eur c'hef « *locale* », da gustum unan e pep kanton.

Ennañ e c'hell an dud lakaat arc'hant *à vue* da 2,50 %.

Izel eo an interest goulennet digant an ampresterien:

3 % evit pell amzer: *emprunts à long terme*.

4,50 % evit eur pennadig: *emprunts à court terme*.

Mes, dre al lezenn, ez eus rabat evit meur a hini, tud bleñset er brezel, familhou niverus, hag all.

Setu, va mignonned, pep seurt kefiou kredit savet evidoc'h-c'houi; graet int evit rei servij d'an dud kenetrezo, — d'ar re o deus arc'hant da c'hedal, diouz eun tu, — ha d'ar re o deus ezomm da ampresta. Mat int holl, n'hoc'h eus nemet o implij hervez hoc'h ezommou. Mes, evit ar re o deus ar-

c'hant da c'hedal, likit evez piz ouz ar *placements à vue* ha *placements à terme*.

**

Gwelet hon eus, va mignoned ker, penaos ober ar c'hontou, penaos lakaat an arc'hant da c'hedal ha da dalvezout, penaos ampresta mar deo ret.

Ret eo gouzout mat ober gant an arc'hant. Rak gant an hini en deus lakaet a gostez, al labourer-douar a ranko kaout eun interest, eur *rente*. Biken n'en devezo eur retred. E retred a rank ober e-unan ; hag ouspenn se e rank dastum arc'hant evit e vugale da zimezi. Holl an traou-se a c'hell ober ma oar lakaat mat da dalvezout an arc'hant en deus savet.

Hogen a-wechou e c'hell an den en em lezel da ober re a zispign; ne lakaio mui striz a-walc'h e arc'hant a gostez; setu perak ez eus graet kompagnuneziou evit en em zerc'hel da lakaat a gostez eul lodenn eus an arc'hant savet. Onest eo kement-se ha talvoudus alies: komz a ran eus ar « *Système de Capitalisation* ».

Ar « *Sociétés de Capitalisation* », graet mat hag hervez al lezenn, a zo evesaet gant ar gouarnamant. Mat eo ar seurt espern-se da guzulia d'an dud. Pep miz, pe bep bloaz e paeit eur soum arc'hant, prometet ganeoc'h. Dre se, pa vo echu an amzer merket, e tegemerot eur c'hapital, a vezo implijet evel eur retred gant ar re goz, pe evel « *dot* » gant an dud nevez.

E meur a zoare e c'heller ober, pep hini hervez e c'hiz. An hini a espern en doare-se n'en deus ket kement a interest hag an hini en deus lakaet e-unan e arc'hant da dalvezout. Hogen, pa 'z eo ret d'eoc'h lakaat striz an arc'hant prometet, ez oc'h suroc'h d'hen ober.

An Asurañsou-Buhez a zo heñvel eun tammig ouz an dra-mañ.

**

A-raok echui ar gentel-mañ, c'hoant am eus da ober, a-unan ganeoc'h, eur c'hontou bennak evit klask gouzout ar gwella pegement a c'heller gounit gant labour an douar. Alies e vez klevet: tenn eo labour an douar, ker an dud, diaes eo kavout eun ti-farm. Eun tamm gwirionez a zo er c'homzou-se. ha koulskoude, o kaout an traou evel ma 'z int, klaskomp ha posupl eo d'an dud yaouank, yac'h ha kalonek, kavout e labour an douar an tu da gaout eur stad ha da sevel eur familh.

Ker eo an dud. Ya 'vat: hogen abalamour da se dres e c'hello an dud yaouank lakaat arc'hant a gostez. N'ho pet ket mez da vont da vevel, da vont da servija. E pep micher e ranker deski da genta. An den yaouank, paotr pe blac'h, a ya e ti ar re all, a ra e zeskadurez. Komz a ran eus ar re a yelo da servija gant ar youl galet da labourat ha da zastum eun tammig arc'hant evit ma vint diwezatoe'h o mistri o-unan, hag hen ober a c'hellont. D'an deiz a hizio, hen lavarout a ran, ker ar c'hou-

manantou evel ma 'z int, e c'hello eun den yaouank, deut da vevel en eun ti-farm, lakaat pep bloaz a gostez eur soum arc'hant, mar deo serius, mar ne da ket da zispign e arc'hant o vont da c'haloupat, o prena atao dilhad nevez, ha dreist-holl oc'h eva. Sur oun eus an dra-se. Sur oun ez eo ar memes tra evit eur plac'h yaouank aet da vatez e-barz eun ti. Ar re na c'hellont ket hen ober a zo kaoz o-unan. Ar re a zo e gwirionez tud a fiziañs en em gavo goude eun tamm bloaveziou bennak, e penn eus ar peadra a zo ret evit mont da zimezi, pe da zerc'hel eun ti-farm, pe zoken a-wechou da brena eun ti bihan gant eun tammig douar.

Eun nebeut kontou mar kirit: gant ar c'houmanantou a hizio, e c'hello a dra sur eur mevel mat lakaat pep bloaz a gostez etre daou vil pe dri mil lur.

Oc'h ober e-pad dek vloaz ar memes tra, setu ugent mil lur da nebeuta, dastumet gantañ; hag ouspenn se, ez eus an interest, rak mat e vezo evitañ lakaat e arc'hant da dalvezout, kent ha ma vo a-walc'h anezañ, evel em eus lavaret n'eus ket pell.

Ar plac'hed yaouank ne c'hellont ket dastum kement-all. Abretoc'h ez eont da zimezi. Lakaomp eta e c'hello unan anezo dastum dek mil lur, ha muioc'h alies.

Setu en holl tregonñ mil lur, daou-ugent mil lur marteze, etre daouarn an dud nevez, arc'hant

gounezet ganto o-unan, ha n'o doa gwenneg ebet da genta.

Ha bremañ e lavaran d'eoc'h: gant kement-se e vez gellet:

— Klask eun ti-farm da feurmi, ha lakaat enañ pep seurt chatal ha pep seurt traou a zo ret.

— Pe zoken, ma ne gaver ket eun ti da feurmi, prena unan, bihan a-walc'h, oc'h ampresta mar deo ret.

Setu, da skouer, eun ti gant eun tammig douar; 25.000 lur ar priz. Eun amprest a vezo graet evit an hanter, da lavarout eo, 12.500 lur. An hanter all hepken, 12.500 lur, a vo paeet dioustu gant an lud nevez. Ha bez' o deus, evel hon eus gwelet, 50.000 lur da nebeuta. Bez' ez eus eta o chom c'hoaz ganto eur pemzek mil lur bennak evit prena chatal ha diwall eun tamm arc'hant fresk. Bihan eo an ti o deus prenet evel-se. E-pad eur bloaveziou bennak ez ay ar gwaz da labourat tu pe du, hogen o chom er gêr hag o labourat diouz an devez. An arc'hant a zigemero a gouezo en e c'hodell. Gantañ e tistaolo e amprest nebeut-ha-nebeut. Ha da c'houde, pa vo okazion, e preno c'hoaz eun tammig douar da gaout a-walc'h evitañ.

N'eus nemet eur skouer; da bep hini da ober evel ma karo. Hogen, her gwelout a rit, n'eo ket an dra-se dibosupl.

Gwir eo, muioc'h c'hoaz, ar pez a lavaran, evit ar mab en deus eun tamm arc'hant eus e gerent.

Na dit ket eta da lavarout: an douar ne bae ket. Kalet eo al labour a-wechou: hogen gant youl vat, gant furnez, gant deskadurez ivez, e c'hello ho pugale kavout ennañ o buhez, eur vuhez libr ha digabestr. Hag evit ar re zoken n'o deus ket a zouar digant o c'herent, hen anzav a ran, daoust d'ar vuhez beza kalet, daoust d'an traou ha d'an dud beza ker, n'eo ket fall ar vicher.

Mes evit se a ranker labourat: tadou a familh, mammou a familh, tud yaouank aet da servija, bugale o chom gant o c'herent, pep hini a rank labourat. Ha n'eo ket gant ar c'horf hepken, gant ar spered e ranker hen ober ivez. Al labour-douar, en amzer a vremañ, a c'houlenn tud kreñv, mes ivez, ha kentoc'h marteze, tud desket ha fin.

Arabat kredi ez eo ar vicher a gouer mat evit ar re na c'hellont ket kaout eun all. Er c'hontrol, bez' ez eo eur vicher a c'houlenn er memes amzer nerz ha deskadurez, eur vicher a ranker anaout ha deski ar muia ar gwella.

An dud, desket gwelloc'h en o micher, a c'hell tenna muioc'h gant nebeutoc'h a zouar, an devez-arat a c'hell maga muioc'h a dud, evel ma c'hell bremaik dija dougen muioc'h a chatal hag a winiz. Gant eun tiegez e c'hellor alies ober daou. Soñjit ivez, ar c'houer a zo eur marc'hadour: ouspenn labour an douar e-unan e c'heller en em rei d'ar c'hoñvers eus madou an douar.

O konta mat, e meur a zoare e c'heller ober.

Er brezegenn diweza, e tiskouezin d'eoc'h an

oberou a bep seurt a zo bet savet gant an *Office Central* da zifenn ha da wellaat c'hoaz micher al labour douar.

An Douar

(Prezegenn d'an dud yaouank)

Va mignoned yaouank,

Dont a ran en ho touez da gomz d'eoc'h diwarbenn labour an douar. Mibien labourerien douar oc'h, ha c'hoant hoc'h eus, kerkent ha ma viot en oad, da ober ar memes micher. N'em eus nemet ho meuli evit se, rak n'eus micher ebet kaeroc'h eget houmañ. Hogen evit hen ober mat e ranker her gouzout, ha dreist-holl kompren mat peseurt micher eo.

Labourerien douar hoc'h eus c'hoant da veza : da lavarout eo, c'hoant hoc'h eus da labourat an douar. Ret eo eta, a-raok pep tra, gouzout mat pe-tra eo an douar. Setu petra e fell d'in displega d'eoc'h er gentel-mañ :

Soñjal a ra d'eoc'h, me a zo sur : perak 'ta kement-all ? Gouzout a reomp petra eo an douar. N'eo ket dour, n'eo ket tan. Hag evit hel labourat, meur a wech hon eus her graet. Ne reer tra all ebet er gêr. N'eus nemet kregi el la-

bour a-greiz kalon, ha gant nerz, gant hon divrec'h hag eur banne gwin pe eur rouzig bennak eur wech an amzer, n'hon eus ket aon dirazañ. Livirit d'imp kentoc'h, mar doc'h desket a-walc'h, an traou nevez, ludiueier, binviou, hadou nevez, ha me 'oar. Neuze e vimp gouest da labourat hervez ar c'hiz a hizio, ha da wellaat hon tiegez.

Ha me a lavar d'eoc'h, va mignoned : evit labourat mat e rankomp da genta kompren mat ar pez a reomp. Petra eo an douar ? N'eo ket eun dra ken aes da c'houzout ha ma kredfec'h. Ennañ ez eus meur a dra na anavezit ket. Ret eo gouzout an dra-mañ evit labourat mat. Ret eo dreist-holl kaout soñj en traou-se, ha biskoaz marteze n'hoc'h eus ket bet soñj enno. Klevit ac'hanoun, me ho pad. Ha neuze, mar deo unan eus ho kamaladed, o kregi e paogennou an alar, a raio goap ouzoc'h, e c'hellot lavarout d'ezañ :

Meur a hini a zebr bara,
Ha na oar ket an dra-mañ.

N'eo ket ar c'houer heñvel ouz eur micherour : an douar an hini eo a ra e vicher evitañ, Lakaet e vez an had e-barz an douar. Diwana a ra, kreski a ra an traou, a vezo eostet ha debret gant an dud. Pe c'hoaz, gant ar chatal e vezint debret, ha debret ar chatal gant an dud.

Forz penaos, en diwez, maget eo an den gant an douar. N'en deus ar c'houer nemet hada, o lezel an traou da vont en-dro, hogen oc'h en em lakaat er wella stad evit dastum kalz.

Petra eo an douar, an douar labour, a droit gant an alar, an douar ma tiwan an had ennañ, ma c'hellit gounit traou ennañ, petra eo 'ta ?

Eur benveg a labour evit an den.

Gwelomp penaos ez eo graet ar benveg-se.

Penaos ez eo graet an douar

Da gaout douar, e ranker kaout :

— Da genta, ar reier, ar mein, an traou kalet a ra goueled an douar, goueled ar bed holl.

— Ret eo ouspenn se kaout dour, an dour glao, an dour a ruilh gant ar goueriou, ar stériou.

— Ret eo c'hoaz kaout an aer, an aer ma vevit ennañ, hag a zo gleb pe sec'h, tomm pe yen.

Gant an aer hag an dour e vezo dispaket ar roc'h, gorre ar roc'h. Ha war gorre ar roc'h, dispaket eun tammig ha gleb gant ar glao, ma teu da goueza eur c'hreunenn c'heot, da skouer, poulza a ray ar c'ireunenn vihan-se. Ne boulzo ket kalz. Buan e varvo mar deo kalet ar roc'h. Ar c'heotenn a yelo da vrein, ha war an danvez brein-se, ma teu c'hoaz eur c'hreunenn all da goueza, hounnez a boulzo gwelloc'h, ha sêtu penaos, nebeut-ha-nebeut, e vo graet eun tammig douar du ma poulzo mat an traou ennañ. Emañ an douar eta oc'h en em ober evel-se. Ouspenn ar reier, an dour hag an aer, e ranker kaout evit ober eur gwir douar labour, an *humus*, an danvez brein o tont eus an traou beo hag o deus kresket eno.

Grit eun toull e douar eur park : bez' e welot,

war-laez, an douar du, skañv, an hini a vez troet pep bloaz gant an alar, ha ma vez lakaet teil ennañ. Kalz a zanvez brein, kalz a humus a zo eno. Izeloc'h e kavit an douar sklaeroc'h. Eno n'eus, koulz lavarout, nemet maen dispaket. Hag er goueled e kavit erfin ar roc'h, ar maen kalet.

Hogen ar roc'h ne deo ket atao ar memes tra. Bez' ez eo a-wechou maen grouan, a vez dispaket nebeut-ha-nebeut e tammou bihan kalet a draez. E lec'h all ez eus er goueled eun danvez all, ar pri, er pri-prad. Pe c'hoaz eur maen-raz. E-barz an douar, a zo furmet gant ar reier, e kaver eta eun tammig eus an holl draou-mañ :

Traez

Pri

Raz

hag erfin an danvez brein, an humus.

(muioc'h pe nebeutoc'h eus a bep hini, hervez ar roc'h a ra goueled an douar e pep lec'h).

Elfennou chimik an douar

Mesket eo an holl draou-se kenetrezo. E douar labour ez eus eun tammig a bep tra, eus an traou a zo ret d'ar blantenn evit beva ha kreski, da lavarout eo, eus an traou a zo graet ar blantenn ganto.

Micher ar ouizieien eo gouzout petra en douar a zo ret d'ar plantennou. Anaout a reont an elfennou chimik, da lavarout eo, al lodennou eus an

douar, hag a zo ret. Al lodennou-se, ne weler ket anezo. Mesket ha kemmesket ez int kenetrezo, ha micher ar chimisted eo o dispartia.

Bez' ez eus meur a hini. Mes pevar dreist-holl a zo talvoudus-kenañ :

An azot.

Ar fosfor.

Ar potas.

Ar raz.

Evit beva e rank pep plantenn kaout eun tammig a bep hini anezo. Bez' e ranker eta kaout anezo e pep douar ivez.

Likit evez eta :

An traez, ar pri, ar raz hag an humus, a zo ar furm eus an traou kemmesket a ra an douar. Mes an azot, ar fosfor, ar potas hag ar raz, hag eun nebeut traou all ivez, a zo an elfennou magus a zo en douar. Ne weler ket anezo, ha koulskoude aze emaint. Evel er soubenn ez eus c'hoalen, ne welit ket anezañ, mes o tañva ar soubenn e ouzoc'h hag ez eus c'hoalen pe nann. Ar furm n'eo ket cheñchet gantañ. Evel er bonbonnou, er c'houignou ez eus sukr. Ar c'hoalen pe ar sukr a zo en em skignet er soubenn pe er bonbonnou. An elfennou em eus lavaret a zo en em skignet evel-se en douar. Ar chimisted, gant o doareou d'ober, a oar e dañva evit kavout an elfennou kuzet e diabarz an douar.

Pa emañ eur blantenn o kreski, kemerout a ra evit se eun tammig eus an elfennou-se d'an douar,

muioc'h pe nebeutoc'h a bep hini hervéz ar plantennou. Ha da c'houde, pa vez eostet, pa vez kaset an eost er-maez eus ar park, n'eus ket mui kement eus an danveziou-se o chom en douar, paouroc'h ez eo deuet an douar. Setu perak e ranker e drem-pa. Da gaout ar gwella tremp douar, kemeromp an traou a zo o tont eus ar plantennou o-unan pe eus ar chañtal, da lavarout eo an teil, pe eun danvez all heñvel ouz an teil, ar bezin da skouer. Ha bremañ e c'hellit kompren perak ez implijer ar pez a zo anvet ludu-c'hoalen. Klevit eta: debri a rank an douar. Evit dougen frouez e rank beza maget, ha maget gant ar pez a zo ret d'ar frouez-se.

An azot,

Ar fosfor,

Ar potas.

Hag ar raz

a zo an elfennou a zo ret d'ar blantenn. Kempenet eo pep ludu da zigas d'an douar unan anezo :

Digaset eo an azot gant al ludu azot.

... ar fosfor gant al ludu *phosphatés*.

... ar potas gant al ludu potasik.

Ha digaset eo ar raz gant ar raz e-unan, pe gant ar *scories*.

Mar deus defod eus unan anezo nemetken, n'eo ket ar boan lakaat muioc'h eus ar re all. Ne rafent netra. Oc'h implij al ludu-c'hoalen e ranker lakaat eur wech an eil, eur wech egile. Arabat kaout fiziañs en unan hepken, ha lakaat atao ar memes hini. An douar a zo evel an dud : evit chom yac'h

e rank an den debri eun tammig a bep tra. Evit an douar, memes tra : pa likit, ouspenn an teil, er l ludu-c'hoalen bennak, arabat implij atao ar memes ludu. Ret eo, a-hed ar bloaveziou, lakaat eun tammig eus a bep seurt ludu.

Ha setu perak c'hoaz, ez eo talvoudus al ludu-c'hoalen dreist-holl war eun douar trempet. Neuze e roio eun eost founnusoc'h a baeo priz al ludu. Bez' ez eo an teil gwir vagadurez an douar. Al ludueier a reer ganto evel ar *fortifiants* a vez kuzuliet a-wechou d'an dud da rei nerz d'ezo.

Hogen an traou, a zo gounezet en douar, ne zebront ket holl er memes giz: houmañ a gar an azot; gant hounnez e vo debret muioc'h a fosfor pe a raz, hag all Abalamour da se, n'eo ket mat gounit atao ar memes tra er memes tachenn. Gant an dra-mañ e vefe debret holl, en diwez, unan eus an elfennoù am eus lavaret d'eoc'h, hag eus ar re all e chomfe re. Da geita an traou e vo cheñchet pep bloaz an dra lakaet en eur park, ma ne deuiio ar memes hini nemet a-benn tri pe bevar bloaz. Komprenet mat eo evel-se an abeg eus eur c'hiz ana-vezet mat ganeoc'h, me a zo sur.

Penaos ez eo maget ar plantennoù

Hogen n'eo ket tout. Lavaret em eus d'eoc'h ez eo an douar eur c'hemmesk a draez, a bri, a raz hag a humus. Er c'hemmesk-se e kav ar blantenn an danveziou a zo ret d'ezi, hag em eus diskleriet d'eoc'h. Mes penaos e c'hell ober ? Eur blantenn

n'he deus ket a c'henou nag a zent evel eun den eur c'hi pe eul loen. Hag an danveziou-se, a zo mat eviti, mesket int holl e-barz an douar, ne c'heller ket o gwelout zoken.

Ma ! Bez' ez eus gwrizioù d'ar blantenn, ha war bep gwrizienn blevennoù bihan a lonk an dour, a zo en douar, ha gant an dour-se an danveziou a zo teuzet ennañ. Setu perak n'eo ket a-walc'h kaout an traou-se en douar. Ret eo c'hoaz d'au douar beza gleb a-walc'h (n'eo ket re), beza skañv, aer ennañ. tomm a-walc'h, ma c'hello ar gwrizioù en em skigna, en em ledanaat en douar da glask o boued, ha d'e lonka aes. Pell-pell ez a ar gwrizioù pa vez mat an douar, fin ha munut ez int-i. O ti-wrizienna eur blantenn bennak, ne welit nemet ar penn anezo. Bez' ez int e gwirionez evel bleo n'auut oc'h en em skigna a bep tu hag o lonka dour an douar, ha gant an dour, boued ar blantenn.

Dibab a ra pep plantenn an danveziou a zo ret d'ezi. Unan a gemero muioc'h eus hemañ, hag hounnez muioc'h eus eun all. Penaos ? Ne c'heller ket her gouzout, mes ne fazi ket. Dibab mat a ra. Kemeromp eur skouer mar kirit: eul loen hoc'h eus kaset, gant ar c'harr, en eur park emaoe'h o tenna rabez ennañ. Hag ho rabez a zo mesket, re wenn ha re ruz. Ar re-mañ a zo mat ha tener, ar re-se ne dint ket ker mat. Ha bremañ, sellit ouz ho loen: pa emañ an dud o karga, furchal a ra e-touez ar rabez, a zo berniet war an douar, ha gant e fri emañ o tispertia anezo. N'eo ket sot, bezit sur, hag ar gwella a gavo d'o debri, ma lezit anezañ.

Memes tra gant ar blantenn, e-touez an holl danveziou a zo mesket en douar, furchal a ra, **dispar-tia** a ra anezo, kavout a ra ar re justamant a zo ret d'ez, evit o lonka, teuzet en dour, dre vleo e wriziou.

Mat eo eta an douar ma kav ar plantennou ennañ ar pezh a zo ret d'ezo, mes ouspenn se pa vez aes ar gwriziou ennañ : danveziou mat a zo ret, mes ivez stad vat.

Stad an douar

Bez' ez eus douar skañv ha douar pounner:

Pa 'z eus kalz a draez: douar skañv.

Pa 'z eus muioc'h a bri: douar pounner.

Graet eo an traez gant tammou bihan kalet, n'eus ket kalz anezo da deuzi en dour. N'eo ket founnus an douar skañv. Founnusoc'h eo an douar pounner

A-hend-all, pa 'z eus dour en traez, redek a ra, ne chom ket ennañ. Er c'hontrol, e douar pri, e vez dalc'het an dour gant an douar. Ober a ra an douar pri evel eur spoue, dere'hel a ra an dour, ha zoken a re, a-wechou. An humus, an danvez brein, a zalc'h an dour ivez, mes n'eo ket kalet evel an douar pri. Dre se e komprenomp ez eo an teil talvoudus atao: gantañ e teu skañvoc'h an douar pounner, ha pouez a ro d'an douar a zo re skañv. Ne labour ket an teil gant an elfennou hepken a zo ennañ: lakaat a ra an douar er stad ma 'z eo dleet. Abalamour da se e ranker atao trempa gant

teil. Lakaet e vezo al ludu-c'hoalen ouspenn an teil, n'eo ket en e lec'h.

Hag erfin, e ranker en douar kaout aer, ma c'hello ar greun beva ha kreski ennañ, hag ouspenn-se, evel ma welimp dioustu, abalamour ma 'z eo an douar eun dra hag a vev.

Oc'h arat hag o labourat e pep giz e vo lakaet aer en douar.

Ar mikroboù en douar

An douar, am eus lavaret, a zo eun dra hag a vev. An traou a zo mat ennañ, pa vez atao eur cheñchamant bennak en douar. Lonket e vez an humus, an danvez brein, gant gwriziou ar blantenn: mes evit se e rank cheñch doare. Hag an azot a zo en douar a rank cheñch doare ivez da veza lonket mat. Ar mikroboù eo a ra ar cheñchamant.

Petra eo eta ar mikroboù ?

Bez' ez int eur seurt anevaled munut, korfou beo, bihan-bihan, a zo furmet evel eur c'helc'h, eur rod, lod all evel eur vaz vihan. N'heller ket o gwelout gant an daoulagad hepken, re vihan ez int evit se. Hogen, kemerit eur mikroskop ha likit eul lommig bennak, eul lommig dour pe eul lommig laez da skouer, war ar werenn vihan a zo a-zindan al lundenn, hag e welot ar mikroboù. Ar seurt anevaled-se a zo atao o tebri. Debri a reont an danvez emaint o vev ennañ, hag an danvez-se, ha pe vefe kalz anezañ, a zo cheñchet e zoare ganto.

Eun dra, hag a ya da vrein, a zo lonket gant ar

mikrobou, gant mikrobou ar vreinañdrez. An dienn, a ya nebeut-ha-nebeut da zarevi, a zo cheñchet ivez gant ar mikrobou. E ti ar baraer, ar goell a laka an toaz e go, a zo mikrobou, pe fermantou, ennañ. Setu perak e c'heller lavarout : lod a zo mat, lod a zo fall. Pep hini ac'hanoc'h en deus klevet komz eus ar mikrobou a ra ar c'hleñvejou : mikrobou fall eo ar re-se.

Selaouit 'ta neuze : en douar, evel en teil, ez eus mikrobou a bep seurt. Lod anezo a laka da vreinañ an traou a zo en douar. Ober a reont o labour pa vez an douar e stad vat, na re sec'h na re c'hleb, aer ennañ, mes fetis a-walc'h. An danvez ma vev madou an douar dioutañ, danvez brein eo, evit ar muia Dont a ra eus ar c'horfou beo, a ya da vreinañ nebeut-ha-nebeut, lonket ha cheñchet gant mikrobou ar vreinañdrez. Evel-se ez eo trempet an douar.

Bez' ez eus en douar azot amoniakal. Anaout a rit ar c'houez fall a bign d'ar fri, e krevier ar chatal d'ar beure, er c'hrevier kempennet fall dreist-holl. Bez' ez eo c'houez an amoniak, eur furm eus an azot a zo lonket mat gant madou an douar. Mes a-raok beza lonket e rank cheñch furm hag en em drei e nitrat. Bez' ez eo c'hoaz eur mikrob hag a dro anezañ evel-se, ar mikrob *nitrificateur*.

Ret eo eta kaout mikrobou en douar. Arabat eo kredi ez int fall atao. Lod a zo fall, e gwirionez, evel mikrob an derzienn anvet tifoid, a gaver alies en teil hag en dour lous, evel mikrob an tetanos,

a vez kavet en teil ivez hag en douar. Diwallit eta diouz an dour lous, a ruilh diouz ar bern teil ha kraou ar chatal. Diwallit ivez, pa 'z oc'h bleñset, ha louzet eun tammig gant teil pe zouar, da walc'hi mat ar gouli ha da lakaat eun antiseptik evel iod warnañ, da laza ar mikrob, ha goude se d'e zerc'hel propr ha goloet mat.

Hogen, evel ma welit, niverus eo ar mikrobou mat. Hep ar re-mañ, ne deufe tra ebet en douar. Evit beva e c'houennont dour hag aer. Setu perak ez eo ret derc'hel an douar e stad vat.

Diwez

Bremañ hon eus gwelet :

Penaos ez eus en douar an traou a zo ret d'ar plantennou.

E-touez an elfennou-se, ar re a zo talvoudus dreist-holl a zo :

An azot.

Ar fosfor.

Ar potas.

Ar raz.

Bez' ez eus eun doare da lakaat eun tamm anezo en douar, suspenn an teil, pa 'z eus defod : da lavarout eo, gant al ludu-c'hoalen kempennet evit se.

Gwelet hon eus ivez penaos ez eo maget ar blantenn, dre ar gwriziou, a ev ar vagadurez en douar, ha penaos ez eo graet an douar gant :

Traez.

Danvez-pri.

Raz.

Danvez brein,
mesket kenetrezo.

Hag erfin, em eus komzet d'eoc'h eus ar mikro-
bou niverus a vev en douar, ouz e lakaat da vreina,
ouz e lakaat e stad da veza lonket gant ar plan-
tennou.

Eur c'hemmesk eo eta an douar. N'eo ket graet
atao memes tra. Dreist-holl hervez ar roc'h a ra
goueled an douar e pep lec'h.

Pa 'z eus en douar eun tammig a draez, a bri, a
raz hag a zanvez brein, a-walc'h a bep hini, ha
n'eo ket re, neuze ez eus eun douar mat, eun douar
frank.

Pa 'z eus kalz a draez : douar skañv.

Pa 'z eus kalz a bri : douar pri, douar pounner
(douar bara hag amann).

Hag erfin, pa 'z eus kalz a zanvez brein, muioc'h
 eget a draou all : douar du (da skouer, an douar
gwaremm).

Anaout a reer an douar diouz an traou a gresk
ennañ :

Pa 'z eus raz en douar, mat e teu al luzern hag
ar *soinfoin*. Dibaot ma vez gwelet e Breiz. E douar
Breiz, er c'hontrol, ez eus nebeut a raz peurliesañ.
Evit an traou en em gav mat ennañ, ez eus al
lann, ar balan, ar gwez kistin. Trenk eo an douar-
se. Arabat ober gantañ evel gant ar re all. E douar
gwaremm ez eus kalz a azot. N'eo ket ar boan la-
kaat kalz a deil. Likit kentoc'h eul ludu ma 'z eus

fosfor, potas pe raz ennañ : er skori ez eus fos-
for ha raz en eun taol. Ar fosfat naturel a zo mat
ivez. Arabat lakaat re a super, a zo trenk eun tam-
mig e-unan.

Gwellaat a reer an douar dreist-holl dre al la-
bour hag an tremp.

Gant an douar pounner, arat alies. Gant an teil
e teuio skañvoc'h ivez.

Evit an douar skañv, gant an teil e kemero korf.
N'hoc'h eus ket ezomm d'hen arat re alies.

Pa vez tomm an amzer ha kalet an douar, e teu
an dour d'ar gorre, hag evet e vez gant an heol. O
c'houennat e vo tennat al louzou fall, hogen ous-
penn se, e vo torret gorre an douar. An dour ne
bigno ket kement. Gleb e chomo an douar.

Labourat an douar n'eo ket hepken evit e drei,
mes evit e lakaat e stad vat, da lavarout eo :

Lezel aer ennañ.

Na re skañv na re fetis.

Gleb a-walc'h, hep lezel re a zour.

Gant an alar e vezo graet al labour, hag ivez
gant ar freuziou, ar roulo, gant ar binviou a zo
etre an alar hag ar freuziou, evel an *extirpateur*, ar
scarificateur, hag all, o c'houennat ivez, hervez
pep douar ha pep lec'h.

N'eo ket labour eur sorser an holl draou-se.
Traou aes int er c'hontrol. Mes evit hen ober mat,
e ranker soñjal enno hag anaout eun nebeut traou :
elfennou chimik, stad an douar, mikrohou, am eus
displeget d'eoc'h ar gwella ma c'hellen.

Fiziañs am eus ho pezo komprenet mat kement-se, ha pa viot o labourat ho park, ho pezo soñj da gompren kaoz ho labour. Dre se e c'hellot her gwellaat.

Petra a zo bet graet gant an "Office Central" evit al labour-douar

Va mignoned ker,

Diskleriet em eus d'eoc'h en eun nebeut komzou pep poent talvoudusa eus labour an douar. Bremañ em eus da zisplega d'eoc'h, a-raok echui ar prezegennou-mañ, an oberou a bep seurt a zo bet saveet gant an *Office Central* evit ar gouerien. Savet int bet gant sindikajou Breiz unanet kenetrezo. Ret eo eta komz eun tammig da genta eus ar sindikajou o-unan.

Petra eo eur sindikad ?

Bez' ez eo an unvaniez etre labourerien douar eur gumun.

Kompren a rit, e c'hello an dud unanet da brena kement tra o deus ezomm evit o micher kaout prizioù gwelloc'h eget pep hini diouz e du. Hogen na gredit ket ez eo ar sindikad eun dra a varc'hadourez hepken : bez' ez eo ivez, ha dreist-holl, ar

c'nreiz eus an holl draou, en eur gumun, a sell ouz al labour-douar, eus an dud a vev t'jouz al labour-douar. Bez' ez eo evel eul liamm a zalc'h bodet hag unanet tud ar memes micher. Bez' e rank beza eur familh vras ha ledan a dud oc'h en em garout an eil egile, hag a zo kenseurtes holl.

Arabat d'an den sindiket lavarout d'ar prezidant pe d'ar sekretour :

— Penaos an traou gant ho sindikad ? Ne da ket mat a-wechou. Petra hoc'h eus soñj ober gantañ ?

N'eo ket eun dra a ziavaez. Ar sindikad a zo c'houi hoc'h-unan. D'eoc'h-c'houi d'e lakaat da vont en-dro. Ha penaos ?

O vont d'ar bodadegou, oc'h alia ar pennou kenta hag o c'houlenn kelou diganto, o sellout ouz ar c'hontou. Ho kwir eo, hag ho tever ivez. E kement sindikad dalc'het mat, e chom atao sklaer an traou ha diskouezet d'an holl. Gant tud sindiket aketus e chomo mat pep tra.

Er sindikad e kevot ludueier, hadou, binviou ha traou a bep seurt. Hoc'h interest eo. Hogen, ouspenn se, graet eo ar sindikad da zifenn ha da wellaat ar vicher e kement doare ma 'z eus. Evit gallout hen ober, en deus ezomm a nerz, hag evit se, e rank mont mat en-dro. Setu perak, ouspenn an interest, ez eo eun dever da bep hini chom fidel d'ar sindikad, o prena digantañ, oc'h ober gantañ ar muia ar gwella. Dre se e roio nerz d'ezañ, hag an nerz-se a zo ezomm evit mad an holl, da harpa an holl oberou savet evit interest ar gouerien.

Distig eo an oberou-se diouz ar sindikad. Mes n'eus buhez ha nerz enno nemet ma 'z eus buhez ha nerz er sindikajou o-unan.

Peseurt oberou eta ?

An asurañsou mutuel.

Ar c'hredit.

An oberou a zeskadurez.

An asurañsou mutuel a vez implijet en amzer bremañ muioc'h-mui atao, pa vezont anavezet ha komprenet gwelloc'h gant an dud.

En amzer gwechall ne oa asurañs ebet. Ha koulskoude an traou a oa eun tammig evel hizio : an doare a oa disheñvel, an traou o-unan o oa mar-teze evel bremañ. Pa oa kroget an tan e-barz eun ti, pa oa bet c'hoarvezet eun droug, eur gwall zarvoud gant unan bennak, e veze graet eur gest, gant unan eus ar familh hag eun amezeg, a gustum. Bremañ ne reer ken evel-se. Ret eo ober hervez al lezenn, beva gant e amzer ; en eur ger, en em asuri.

Dre al lezenn (*loi sur les accidents du travail*, 1898. — *loi sur les accidents du travail en agriculture*, 1922) ez eo ar penn-ti responsapl eus pep gwall zarvoud o tigouezout d'an dud a zo en e servij. Ouspenn an amzer gollet, e rank paea ar medisin, al louzou a bep seurt, pe c'hoaz eur soum arc'hant evit ar boan. Mar deo gwall vleset an den, ma teu da vervel, ez eus dleet eul leve gant ar mestr d'an hini vleset, pe da familh an hini maro, eul leve merket gant al lezenn hec'h-unan, ha la-

kaet ker-kenañ. Mar ne deo ket asuret ar mestr, rivinet eo hep mar ebet. En em asuri a zo eta eun dra ret. N'eus doare all da ober abaoe al lezennou am eus lavaret d'eoc'h dioustu.

Evit hen ober ar gwella hag ar marc'hadmata ma c'heller, ez eo bet savet ar pezh a zo anvet : asurañsou mutuel. Kouerien eur gumun a zo en em vodet kenetrezo da sevel eur c'hef : gant pep hini e vo paeet bep bloaz eur soum arc'hant da vaga ar c'hef. Ha ma teuio eur gwall zarcvoud da unan, gant ar c'hef e vo paeet an arc'hant dleet evit se.

Eur mutuel evel-se n'eo ket graet da sevel arc'hant. N'eus kapital ebet o c'houlenn interest. N'eus ket ezomm a dud da glask an aferiou. N'eus nemet eun dispign, eul labour da baea : hini ar sekretour. Graet e vezo gant unan ac'hanoc'h evit nebeut, pe gant eun den a youl vat. N'eus benefis ebet da ober. N'eus ket ezomm sevel arc'hant evit an dud a ziavaez. Mar deus benefis, mar deus arc'hant o chom e kef ar mutuel, an arc'hant-se a chom d'eoc'h, ha diwezatac'h e vo distaolet d'eoc'h, hervez asurañs pep hini, evel *ristourne*. Soñjit 'ta : marc'had-mat e viot asuret. Hag ouspenn se, nebeut-ha-nebeut, mar deo dalc'het mat ar c'hef, e teuy pinvidikoc'h, e vo gallet ober *ristourne*, da lavarout eo, disteurel lod eus pep prim. Evel-se, goude eun amzer hir a-walc'h, e viot asuret, koulz lavarout evit netra. Ma ne rit ket an dra-se evidoc'h-c'houi hoc'h-unan, mat eo hen ober evit ho pugale.

Gwelomp peseurt asurañsou a c'heller ober er c'hiz-se :

An Asurañs Tan. — Gant eur mutuel tan ho pezo eur rabad bras war ar priz paeet forz pelec'h all, war-dro 50 %, da lavarout eo, an hanter.

Asurañs « accidents ». — Diaes eo an traou abaoe al lezennou am eus diskleriet d'eoc'h dija.

Bez' ez eus an « *assurance loi* », hag a zo eun dra ret d'ar re o deus mevelien. Ar priz a zo kontet da 2 % eus ar c'houmanantou paeet.

Bez' e c'heller ivez asuri ar gerent hag ar vugale gant an « *assurance familiale* ». Bez' ez eus ivez eun dra na vez ket anavezet a-walc'h gant an dud : evit ar re a labour o-unan ha gant o bugale hepken, oc'h implij d'ar muia 75 devez labour paeet d'eun all a-hed ar bloaz penn-da-benn, e vo distaolet lod eus ar prim gant ar gouarnamant, betek an hanter.

Bez' ez eus eun dra dañjerus all a rankit asuri : o vont d'ar marc'had, da skouer, gant ho karr, e c'hellit ober droug d'eun all, hag an droug-se a vo paeet ganeoc'h, dre al lezenn. An asurañs a-enep an dañjer-se a zo anvet *risque tiers*, hag a zo kontet izel-kenañ gant an asurañs mutuel, hervez braster pep tiegez. Asuret e viot betek 100.000 lur a gustum, betek 200.000 lur mar kirit. Likit evez piz ouz an dra-mañ : bez' ez eus asurañsou *tiers* gwelloc'h marc'had, mes n'eo ket uhel a-walc'h ar soum arc'hant gwarantiset : 20.000, 30.000 lur a-wechou. Hag eur wech erru ar gwall zarcvoud, n'hoc'h eus

ket a « *garantie* » evit an holl. Eul lodenn vras a chom er-maez eus an asurañs, hag a gouez warnoc'h. Kerkoulz, arabat en em asuri re izel, ha konta re nebeut pep koumanant. Soñjal a ra d'eoc'h ez oc'h asuret, ha neuze ne doc'h ket. N'eo ket ar gompagnunez pe ar mutuel a zo kaoz, an asurañs diskleriet ganeoc'h an hini eo. Evit koumanantou ho mevelien, da skouer, n'eo ket a-walc'h diskleria ar pez a zo anvet *salaire minimum*. Ret eo diskleria da nebeuta ar *salaire moyen*, en eur ger, ar pez a zo e gwirionez paet d'an dud. Chom gwirion ha leal atao : a-hend-all ne doc'h ket asuret a-grenn.

O vont d'ar marc'had, am eus lavaret, e c'hellit ober droug d'eun all. Mes er c'hontrol e c'hellit ivez beza skoet gant eun all, bleñset gant eur c'harr, eur velo, kaout eun droug bennak. Dre al lezenn hoc'h eus gwir da gaout eur soum arc'hant evit an droug-se, evit ar boan hoc'h eus bet. Mes n'eo ket aes atao kaout an arc'hant a zo dleet. An hini en deus graet an taol a zo asuret marteze. An asurañs en em zifenna. Ret eo d'eoc'h mont en e enep. Mat eo neuze kaout sikour digant hoc'h asurañs-c'houi, en em lakaio en ho lec'h evit lakaat an traou da vont en-dro. Anvet eo an dra-se *contre-assurance*, pe *police de défense juridique*, graet da bep hini diouz e du, pe d'eur c'hef mutuel holl, gant unvaniez e izili (*police collective*).

Setu penaos ez eo graet an asurañsou mutuel. Lavarout a reot d'in marteze : n'int ket sur, n'eo ket ken bras eur mutuel hag eur gompagnunez vras.

Da genta, gant eur mutuel, ez oc'h asuret Kene-trezoc'h, gant tud tost d'eoc'h, anevezet mat, hag evit se, onest ha leal e vo an traou. Mes, ouspenn se, evit d'eur mutuel beza bihan e-unan, ne chom ket en e du. Staget int holl d'ar c'hef *régionale* e Landerne. Hag ar c'hefiou *régionales* a zo staget ivez etrezo er Frañs a-bez.

N'eo ket diaes sevel eur mutuel. A-walc'h eo da genta kaout seiz den da nebeuta, o deus lakaet start en o fenn en em voda evit se hag en em asuri kene-trezo ar c'henta ar gwella ; dibab eur prezidant, eur c'homite, sina ar paperou a zo kaset d'eoc'h, ha dont e-barz an asurañs, kerkent ha ma c'hellot.

Ar c'hefiou « asurañs chatal » a zo savet er memes giz. Anavezet mat int ganeoc'h. Pell 'zo dija ez eo bet savet en hor bro ar re genta, a-raok an asurañsou all, ha komprenet eo bet gant an holl pebez interest ez eus enno. Ne baouezont ket da ober ser-vij d'ar gouerien.

**

Ouspenn an asurañsou ez eus traou all, distag ivez diouz ar sindikad, mes bodet en e gichen : ar c'hefiou kredit da skouer. Talvoudus-kenañ eo an oberou *crédit agricole* a bep seurt. Komzet em eus dija diwar-benn ar re-se. N'em eus ket ezomm hen ober adarre.

An *assurances sociales* ivez a zo staget d'eur c'hef *régionale* e Landerne, gant eur c'hef e pep kumun, dindan askell ar sindikad, ar *caisse locale de secours mutuels*.

Bez' ez eus erfin oberou na c'heller ket sevel en eur gumun hepken, mes talvoudus-kenañ evit hor bro penn-da-benn.

Staget eo an holl sindikajou, oc'h ober eun unvaniez ledan, he c'hreiz e Landerne, an *Office Central*. Gant nerz an ofis-se, gant an dud desket hag a galon a zo bet lakaet er penn anezañ dre youl ar sindikajou o-unan, ez eo bet graet, eun nebeut bloaveziou 'zo, eur striv bras da zifenn ha da wellaat e pep doare micher hag interestou ar gouerien. Unvaniez a ra nerz. Mar deo re bounner ar bec'h evit unan, e vo douget aes ma 'z eus meur a hini d'e sevel. N'eus nemet eun unvaniez kreñv ha ledan da gaout tud ha da gaout nerz evit se. Pa 'z eus lezennou da ober, lezennou hag a dalvez evit ar Frañs a-bez, piou a savo dirak ar gouarnamant mouez ar gouerien, nemet ar re a zo karget ganto o-unan, ha n'eus nemet eun unvaniez nerzus ha niverus da veza klevet mat.

A-hend-all ez eus meur a dra a zo bet savet gant an *Office Central*, ha ne c'hellfe beza graet gant eur sindikad e-unan : ar *service de défense juridique*, da skouer. E Landerne ez eus tud a lezenn eus ar re wella, a zo karget da guzulia an dud, da rei aliou mat da bep den sindiket ouz her goulenn. diwar-benn pep poent eus an traou a lezenn.

Hag an holl draou a zo bet graet ma c'hello an dud gwerza mat o marc'hadourez : kas patatez

d'ar broiou all, gwerza ar gwiniz (*vente coopérative du blé*), ha me 'oar.

An oberou a zeskadurez

Hag en diwez, savet eo bet gant pennou kenta an *Office Central* ar pezh a zo marteze talvoudus dreist pep tra d'ar gouerien, ar *services sociaux*. da lavarout eo, evit ar muia, an oberou a zeskadurez.

Selaouit ar pezh am eus lennet n'eus ket pell en *Ed o Sevel (Le Blé qui Lève)*, ar gazetenn vihan embannet evit an dud yaouank :

« N'eo ket a-walc'h kregi e pao an alar. Da eo mont da benn. Pere eo an daou venveg brasa a binvidigez evit hor bro : Ar park hag an alar... Hogen, evit kaout trevajou mat e ranker, ouspenn poania ha labourat, gouzout doareou an douar, implija ervat an temziou ; en eur ger : gouzout ar vicher.

« Penaos gouzout ar vicher ? En eur zeski anezi. Kouerieded, deskit ho micher, studiit he lezennou, deuit da veza tud ouziek. Arabat e c'hellfe den lavarout ac'hanoc'h : « Va Doue, mat en deus graet chom da labourat douar, n'en doa ket a spered nag a zeskadurez a-walc'h d'ober netra all. »

« Lakait down en ho spered, arabat en deiz a hizio beza genaouek evit beza kouer ha kas eun tiegez en-dro. Ret eo beza desket, anaoudek, speredek. »

Petra en deus graet eta an *Office Central* da harpa ar dud war ar poent-se, ouz o c'helenn hag ouz o deski e traou ar vicher ?

Kelenn ar yaouankiz a zo eun dra talvoudus dreist-holl. Gant ar skol dre lizer e vezo graet.

Le Blé qui Lève (An Ed o Sevel), setu ano ar journal a zo embannet gant an *Office Central* evit an dud yaouank o deus c'hoant deski mat o micher a gouer.

E fin ar journal bihan-mañ e vez kavet ar *Petit Moniteur agricole, organe du C. A. P. C. (Cours d'agriculture par correspondance)*. Pep miz ez eus kentelioù da zeski, hag eun dever da gas da Landerne. Eno e vo reizet. Notennou a vo roet d'ar skolaerien, hag aliou d'ar re o deus ezomm.

Pevar bloaz ez eus en holl. An hini en em gav desket a-walc'h a c'hell mont en eil pe en trede bloavezh dioustu. Mes talvoudus eo an traou kelennet e pep bloavezh, hag evit ober ar gwella, mat eo d'an holl en em enskriva d'ar c'henta bloavezh da genta.

Tregont lur eo priz ar bloavezh, hag evit se ho pezo ar gazetenn evit netra. Priz al levrioù hoc'h eus ezomm a zo da lakaat ouspenn se evel just, hogen n'eus ket ezomm kalz, hag ar re-se a chomoganeoc'h. Bez' ez eus eur reolenn eus ar re a zo kuzuliet d'eoc'h hag a c'hellit prena e Landerne.

Hag ouspenn se, pa 'z eus eun nebeut tud yaouank, pemp da vihana, o labourat etrezo en eur barrez, ez eus eur rabad a ugent real. Ne vo

neuze nemet 25 lur da bae da bep hini. An doare-se da ober, da lavarout eo, eur c'helc'h-studi, a zo marteze an doare ar gwella evit ober labour mat.

Hizio an deiz ez eus war-dro c'houec'h kant paotr yaouank a zo kelennet evel-se gant ar skol dre lizer, ha bemdez ez a an niver anezo war greski c'hoaz.

Mat eo ar skol dre lizer. Gwelloc'h c'hoaz ar skol dre c'henou. Hogen n'eo ket aes hen ober e pep lec'h hag e pep amzer. Setu perak e vez graet eur wech an amzer eur *journal rurale* e pep lec'h eus hor bro Breiz, eun devez labour o voda mistri desket ha tud yaouank niverus, ar wella diwar hor maeziou. Sur eo ne c'heller ket deski kalz en eun devez hepken. Mes en doare-se e vez tennet evez an dud yaouank war an traou o deus ezomm da anacut. Hag ar c'hoant a deu d'ezo da zeski, da gompren an traou, ha da labourat gant plijadur.

A-wechou zoken ez eus eur *semaine rurale*. N'eo ket eun devez hepken, mes eur sizun penn-da-benn a labour, da lavarout eo, a studi reizet er memes giz.

Ar merc'hed ne dint ket ankounac'haet kennebeut. Rak e micher ar gouerien ez eus da ober evit ar merc'hed koulz hag ar wazed. Bez' o deus o c'hazetenn, *La Fermière*. En houmañ e vez kavet kement tra da c'houzout evit ar merc'hed diwar ar maez. Reizet e vez er memes doare hag hin' ar baotred, ha ganti ez eus eur skol dre lizer evit ar

merc'hed, evel ma 'z eus ivez *journalées rurales* ha *semaines rurales* a-ratoz evito.

Hag ouspenn se ez eun eun dra nevez, a zo bet savet n'eus ket pell, eur skol red, *Le Cours Ménager ambulante*, gant diou vestrez, o vont tu pe du da gelenn ar merc'hed. Teir sizun e chom ar skol er memes lec'h, hag e-pad an amzer-se e teu bemdez ar merc'hed yaouank da zeski kement tra a zo d'ober en eun tiegezh diwar ar maez. Al lein a zo graet ha debret ganto, ha kontet e vez priz al lein. evit anaout mat talvoudegez an traou. Desket e vez gwriat, ober amann, ha kempenn traou an ti.

Fiziañs am eus e vezo dizale eur skol red evit ar baotred memes tra.

Setu evit ar baotred, setu evit ar merc'hed. Hag ar re goz, hag an tadou ha mammou a familh ?

Ne ouzoc'h ket eta ez eus er *Vro Goz* kouls lavarout kement tra a zo da c'houzout diwar-benn al labour-douar ? Gazetenn ar *Vro Goz*, hag a zo evel mouez ar gouerien, kaset da bep hini eus an 42.000 a dud sindiket, o komz d'eoc'h eus a bep tra a sell ouz ar vicher. Meur a dra talvoudus a zo enni. Eur wech lennet, n'hel lezit da vont da goll. Lakait-hi a gostez, en hoc'h armel da skouer. Diwezatoc'h marteze e kevot aze traou ho pezo ezomm.

Ha bep bloaz hoc'h eus *Almanak ar Vro Goz*, embannet e Landerne ivez.

Eur skol red ez eus zoken evit an holl dud sindiket, eur skol dre c'henou, gant ar re a zo kaset

davedoc'h a Landerne, da bep bodadeg evit ar sidinkajou hag ar mutuelou, gant ar gannaded kalonek a zo atao o vale bro da zougen betek ennoc'h mouez al labour-douar.

**

Setu, va mignoned, an oberou a bep seurt a zo bet savet gant Unvaniez ar Sindikajou, evit an holl, evit ar merc'hed koulz hag ar baotred, evit ar re yaouank kerkoulz hag ar re goz. Da gement hini e lodenn.

Rak micher al labour-douar, va mignoned, a zo a-raok pep tra eur vicher a familh: tadou, mammou ha bugale, paotred ha merc'hed, a labour asamblez. Aze emañ braventez, emañ kaered ar vicher-se; dre se ez eo muioc'h eget hini all ebet eur vicher hervez an natur, eur vicher yac'h hag onest, hag ar re ouz hen ober, ouz hen ober mat, a lavaran, tud kreñv ha nerzus, ha peurliesal tud vat ha tud onest.

En amzer gwechall, ne oa nemet eun dra da ober evit ar paour kaez koueriad: labourat kalet a-hed an deiz, hep paouez na diskuiz, evel m'o devoe graet e dadou. Ezomm ebet evitañ klask gwellaat e stad, n'en dije ket gallet hen ober. N'en doa ket kalz a zispign; n'en doa ket kalz a c'hounid ivez; ken eürus hag hizio e oa marteze, n'ouzon ket. Mes evit sevel uheloc'h e ranke cheñch micher. Cheñchamant bras a zo hizio : hizio an deiz,

oc'h ober gwelloc'h e vicher ez eo ar c'houeriad par da nep hini. Pep sul e weler ho merc'hed o vont d'an oferenn gant botou fin hag uhel. gant loerou seiz a-wechou, gwisket kaer cvel plac'hed ar c'hêriou bras. Ne din ket d'ho tamall evit se; lavarout a rin d'eoc'h er c'hontrol: mat an traou, mes kempennit mat an hent evito, aozit al leur, e doare pe zoare, bevit gant hoc'h amzer. An hini na ra ket, hag a chom atao oc'h ober evel gwechall, nebeut-ha-nebeut ez a da goll.

Hogen pa vez eur c'hiz nevez, ma cheñchit eun dra pe dra e gizioù ar re goz, arabat hen ober hep gouzout mat ar perak hag ar penaos eus an traou, hep gouzout mat pelec'h ez eot.

Setu perak e livirin d'eoc'h :

Koueriaded, deskit ho micher, ha likit ho pugale, paotred ha merc'hed, d'he deski. Dre se hepken e c'hellot o lakaat e stad da denna eus o micher an holl c'hounid ez eo kapout da rei.

Skol dre lizer, *journées rurales, semaines rurales*, prezegennou e pep sindikad, kentelioù evel ar re-mañ, graet eo an holl draou-se evit ar memes tra: ra vezo komprenet mat, anavezet mat, ha graet mat o micher gant ar gouerien evit o brasa interest. Ra vezo ivez desket ar vicher gwelloc'h-gwella atao gant ar re yaouank: eun dra ret eo evito, evit gounit o buhez.

Setu petra am eus klasket a greiz kalon diskleria d'eoc'h diwar-benn al labour douar, diwar-benn pep poent talvoudus eus ar vicher-se. Eürus m'ho

pezo kavet em c'homzou aliou mat da wellaat ho labour, da gaout eostou druz ha founnus. Eürusoc'h c'hoaz m'ho pezo kavet enno abegou nevez a garantez evit al labour hag ar vro, ma c'hello dont war ho touar, stankoc'h-stanka atao, an eost kaera ma 'z eus, eost dibriz an dud a galon.

TAOLENN

	PAJENN
Raklavar	5
Kentel 1. — Al ludu-c'hoalen	7
Kentel 2. — An teil hag an dour-hañvoez..	18
Kentel 3. — Gounidigez an ed	29
Kentel 4. — Al laez hag an amann	47
Kentel 5. — Ar chatal	61
Kentel 6. — An arc'hant	75
Kentel 7. — An douar (<i>Prezegenn d'an dud yaouank</i>)	92
Kentel — Diwez : Petra a zo bet graet gant an « Office Central » evit al labour-douar	107